

HET EVANGELIE VAN TOMAS

Studiemap Theol.Studiebegeleiding K-1, drs. H. de Jong
(Word-versie van gescande pdf)

I. INLEIDING

Ruim vijftig jaar geleden, in december 1945, werd in Boven-Egypte bij de plaats Nag Hammadi een opmerkelijke vondst gedaan. Een Arabische boer die naar teelaarde aan het zoeken was stuitte aan de voet van een heuvel op een kruik. Uit de kruik kwamen maar liefst 13 codices (lederen banden) met daarin 52 geschriften tevoorschijn. Daaronder bevond zich het Evangelie van Tomas (voortaan afgekort tot EvT). De Nederlandse professor G. Quispel schrijft in het voorwoord van zijn boek HET EVANGELIE VAN THOMAS EN DE NEDERLANDEN, 2e druk Tirion-Baarn 1991: 'Het evangelie van Thomas is één van de belangrijkste ontdekkingen van deze eeuw. Voor het eerst in de geschiedenis is een volledige verzameling van spreuken aan het licht gekomen, die onbekende en toch echte woorden van Jezus bevat. Daar zijn nieuwe gelijkenissen bij. Andere woorden lijken wel op die in de kerkelijke evangeliën, maar zijn nooit volkomen eensluidend. Zij zijn afkomstig uit een onafhankelijke traditie en bevestigen de betrouwbaarheid van de bijbel; er staat geen gelijkenis bij Mattheüs, Marcus of Lucas, die niet op Jezus teruggaat' (p. 7). Eigenlijk vraagt het redebeleid van deze laatste zin dat Quispel niet het woord *bevestigen* zou hebben gebruikt maar de term *onderbouwen*. Vanwege de beweerde onafhankelijkheid van de aangeboorde bron zou het nu eindelijk mogelijk zijn het evangelie voor betrouwbaar te houden. Dat volgt uit het zinsdeel achter de punt-komma. Ook Slavenburg/Gaudemans spreken in de inleiding op het EVANGELIE VAN THOMAS in hun NAG HAMMADI GESCHRIFTEN I, 2e druk 1994, p. 129 [Zelf het Koptisch waarin het EvT geschreven is niet meester zijnde gebruikte ik hun vertaling van de spreuken] van een onafhankelijke bron van Jezus-woorden die nog ouder is dan Q, (één van de bronnen waaruit Matteüs en Lukas zouden hebben geput).

Juist het vermeende onafhankelijke karakter van deze evangeliëtraditie heeft de geesten tot grote opwinding gebracht. De gedachte aan een v66r- en buiten-kanoniek evangelie is in staat gebleken even veel stof te doen opwaaien als de vermoede aanwezigheid van buitenaards leven. Er is trouwens ook verband tussen deze twee zaken; in elk van beide gevallen zouden wij namelijk in staat zijn de grond van ons bestaan, als mens en als christen, tot in de wortel te relativiseren. En die kick hadden we tot dusver nog niet gehad.

II. EEN EVANGELIE?

1. Ik zal in het vervolg de onafhankelijkheid van het EvT bestrijden. M.i. is het ten opzichte van de kanonieke evangeliëtraditie van sekundaire en afgeleide aard. Ik heb daarvoor één argument dat ik ontleen aan het EvT zelf, en wel aan het naschrift dat het draagt. Het EvT heeft behalve een naschrift ook een opschrift. Het luidt: 'Dit zijn de geheime woorden die de levende Jezus sprak en die Didymus Judas Tomas opschreef'. 'Geheime woorden van de levende Jezus', dat geeft inderdaad precies weer wat het EvT pretendeert te zijn. Het geschrift behelst een geheimleer, niet zozeer in die zin dat het eigenlijk alleen maar aan ingewijden mag worden doorgegeven (al gaat spr. 13 ook in die richting), maar veeleer in deze betekenis dat in de woorden een geheime en niet voor de hand liggende zin moet worden opgespoord. Zoals spreuk 1 het zegt: 'En hij zei: Ieder die de betekenis van deze woorden vindt, zal de dood niet smaken', en zoals spreuk 2 de zoeker aanspoort met zoeken niet op te houden totdat hij gevonden heeft. Jezus zelf is daarbij de isagoog, de inwijder in de mysteries. Dat Hij de levende genoemd wordt ('de levende Jezus') is niet omdat Hij de Opgestane is, want het verhaal van kruis en opstanding ontbreekt in het EvT geheel. Jezus is als de Zoon van de Levende (spr. 37) ook zelf de levende (spr. 52, 59, 101, 111). Daar heeft zijn dood (spr. 65) niets aan veranderd. Er valt over dit opschrift, en wel over de namen die erin genoemd worden, nog meer te zeggen maar daar zal ik straks mee komen.

2. Nu het naschrift. 'Het Evangelie van Tomas', staat er eenvoudig onder de honderdenveertien spreuken van het geschrift. En met dat woord *evangelie* laat de auteur zich in de kaart kijken. zijn geschrift valt daardoor als vervalsing door de mand. Want niemand zou op de gedachte komen een verzameling spreuken als de in Nag Hammadi gevondene voor een evangelie te houden, tenzij er al een evangelie in omloop was, en wel in schriftelijke vorm, waarin behalve woorden van Jezus ook het verhaal van zijn leven, lijden en sterven was opgenomen.

Want aan het woord *evangelie* is het karakter van een berichtgeving eigen. Een evangelie is een goede boodschap aangaande een gebeurtenis (bijvoorbeeld een overwinning) die door een kèrux, een prediker (eigenlijk een heraut) overgebracht en verkondigd wordt. Paulus geeft in het opschrift van zijn brief aan de Romeinen in een tussenzin een goede omschrijving van het evangelie zoals wij het uit de bijbel kennen: "(het evangelie) aangaande Gods Zoon, gesproten uit het geslacht van David naar het vlees, naar de Geest der heiligheid door zijn opstanding uit de doden verklaard Gods Zoon te zijn in kracht, Jezus Christus onze Here' (Rom. 1 : 3, 4). Ook in I Kor. 15 : 1 - 8 vinden we zo'n omschrijving die de betekenis van het woord evangelie in vs 1 uitwerkt. En om niet meer te noemen: 'Gedenk dat Jezus Christus uit de doden is ~pgewekt, naar mijn evangelie', schrijft de apostel aan Timoteüs (zie voorts het artikel van Friedrich in Kittels ThWzNT, speciaal S. 727, 32ff). Groot Nieuws, betreffende Jezus Christus, dat Hij voor ons gestorven is en opgestaan, zie daar wat met recht het typerende woord evangelie mag dragen. ,Daarvan moet een schriftelijke vorm voorhanden zijn geweest, anders is niet te verklaren dat een geschrift dat niet de kenmerken van een evangelie draagt zich met die naam heeft kunnen tooien. De Logia of Spreuken van het EvT immers ademen niet de sfeer van een bericht aangaande een gebeuren, het zijn meer woorden van wijsheid (even daargelaten of het de wijsheid van beneden of van boven is) die we erin ontmoeten. De Pirqué Avoot, de 'Spreuken der vaderen' uit de Talmoed, heeft toch ook geen mens een evangelie genoemd? Of de Apostolische Didachè? Of de Sekteregel van Qumran? Of de Orderegel van Benedictus? Vanwege het naschrift *evangelie* is het EvT kenbaar als een vervalsing; men heeft er HET evangelie mee willen vervangen. Wij zijn gerechtigd bij onze beoordeling van het geschrift de maatstaf van het kanonieke evangelie aan te leggen.

III. VERMOEDELIIK ONTSTAAN

1. Er moet dus voorafgaande aan het EvT al een evangelische traditie geweest zijn. Niets staat de aanname in de weg dat dat de traditie geweest is die wij uit onze bijbel kennen. Dat geeft ons, zoals gezegd, het recht om bij de beoordeling van het EvT deze traditie als kanon, als meetsnoer, te gebruiken. En hoe zou dan het reeds bestaande evangelie tot een zodanige verkorting hebben kunnen komen als waar het EvT blijk van geeft? Moeten we aannemen dat de spreuken van Jezus als krenten uit het brood van het evangelieverhaal gepulkt zijn en in een aparte verzameling bijeen gebracht? Je kunt je voorstellen dat de NT-ische wetenschap, die al veel langer met het vermoeden rondloopt dat er naast het oerevangelie van Markus een afzonderlijke bron van woorden van Jezus (genaamd Q, dat is Quelle) aan de synoptische traditie ten grondslag ligt, zich door de ontdekking van het EvT niet weinig bevestigd heeft gevoeld in haar vermoeden. Niet dat men zei dat het EvT die Q was, maar toch, zo'n woorden-bron van overtuigende omvang bleek nu te hebben bestaan. Wel niet als enige, valt te veronderstellen. Meer van zulke verzamelingen zullen naast de kanonieke evangeliëtraditie de ronde hebben gedaan. Dat blijkt wel uit het papyrusblad dat (genummerd als blad 11!) rond de laatste eeuwwisseling in de Egyptische stad van de oudheid oxyrhinchus gevonden is en dat een zestal in het Grieks geschreven spreuken bevat, welke ten naasten bij overeenstemmen met logia 26 - 32 van ons geschrift. Het om die reden voor een copy van het

EvT te houden gaat niet aan, omdat de nummering van het blad suggereert dat er meer spreuken aan voorafgegaan zijn dan de vijftwintig van ons geschrift.

2. Er is wel niets in te brengen tegen het vermoeden dat woorden van Jezus afzonderlijk als een soort geheugensteuntje hebben gecirkuleerd. Ook de apostel Paulus blijkt een woord van Jezus te kennen dat we in geen van de vier evangeliën tegenkomen. Hij heeft

(¹) het in zijn rede te Efeze over het zich herinneren van de woorden van [~] de Here Jezus die zelf gezegd heeft: 'Het is zaliger te geven dan te ontvangen' (Hand. 20 : 35). Woorden van Jezus, waaronder dit woord over het geven! De spreuk die hier aangehaald wordt zou dus uit een verzameling kunnen komen die de naam 'Woorden van de Here Jezus' droeg. Met zo'n vermoeden treden we niet eens ver buiten de grenzen van Paulus' bewoording. Jezus is tenslotte behalve de Middelaar ook wijsheidsleraar geweest. Wat is er tegen om te veronderstellen dat er voor die zijde van zijn werk afzonderlijke belangstelling heeft bestaan?

Veel van zulke woorden van Jezus, vermeend of echt, waren al van vóór de tijd van de ontdekking van ons geschrift, verspreid over vele geschriften, voorhanden (zie H. Bakels, Nieuwtestamentische Apocryphen, deel I, A'dam 1922, hfst 7).

3. Alleen, zo'n onschuldig geschrift als met het woord *geheugensteuntje* gesuggereerd, is het EvT niet. Literatuursoortig mag het onder de categorie van 'Woorden van Jezus' gevat worden, zoals het opschrift ook zegt, inhoudelijk staat er heel wat in dat met de kanonieke evangelietraditie in strijd is en waarvan niet aan te nemen is dat Jezus het gezegd heeft. Het is maar niet aan het karakter en doel van een Jezus-woorden-verzameling toe te schrijven dat het verhaal van het lijden en sterven van de Here erin ontbreekt, nee, het werd weggelaten omdat men er geen boodschap aan had. Dat zeg ik dus omdat het geschrift pretendeert een evangelie te zijn. Wat het per se niet is. De woorden van Jezus die erin bijeengebracht zijn, zijn losgemaakt uit hun evangelische kontekst, met andere woorden aangevuld en het zo ontstane geheel is met een gnostisch sopje overgoten.

En in het gnostische denken was geen plaats voor het lijden en sterven en weer opstaan van de Zoon van God. Vandaar ook dat onder de verzamelde woorden van Jezus er nagenoeg geen één voorkomt die een toespeling bevat op zijn lijden en sterven voor ons. Nog wel een keer op zijn dood door de mensen (spr. 65), maar nergens op zijn dood *voor* de mensen. En bijvoorbeeld naar het bekende woord uit Mat. 20 : 28 dat de Zoon des mensen niet gekomen is om zich te laten dienen maar om te dienen en zichzelf te geven tot een losprijs voor velen, zoek je tevergeefs.

4. Het valt trouwens op dat waar het EvT letterlijk of zakelijk met de kanonieke traditie overeenstemt, het meest over spreuken gaat die op zichzelf nog niet zoveel zeggen en zeker niet kenmerkend zijn voor ons geloof. Bijvoorbeeld spreuk

55.

Jezus zei:

*wie zijn vader en z[~] Jn moeder niet haat,
die kan voor mij geen leerling zijn;
en (wie) zijn broers of zusters (niet) zal haten
(en) zijn kruis opneemt als ik,
zal mij niet waardig zijn.*

Dit kan iedere sekteleider zeggen. Doordat zulke spreuken zonder hun kontekst worden aangehaald hebben ze iets formeels, iets oningevulds. Dat geldt trouwens niet van de uitdrukking

het kruis opnemen, die echter al verstard kan zijn en niet meer naar de feitelijke kruisdood verwijst. Het EvT is veel welsprekender in zijn spreuken die niet uit de kanonieke evangelietraditie komen. Ik neem als voorbeeld spreuk

3.

Jezus zei:

Als zij die jullie leiden zeggen:

*Zie, het Koninkrijk is in de hemel,
dan zullen de vogelen des hemels jullie voor zijn.*

*Als zij zeggen: Het is in zee,
dan zullen de vissen jullie voor zijn.*

Maar het Koninkrijk is binnenin jullie en buiten jullie.

*Als jullie jezelf kennen
zullen jullie ook gekend worden
en zullen jullie weten dat jullie zonen
van de levende Vader zijn.*

*Maar als jullie jezelf niet kennen
dan zullen jullie in armoede zijn;
dan zijn jullie de armoede. .*

of spreuk

70.

Jezus zei:

*Als jullie verwerven wat in jezelf is
zal wat je hebt je redden.*

*Als je het niet in je hebt
zal dat wat je niet hebt, je doden.*

In zulke woorden wordt in alle duidelijkheid de zelfverlossing geleerd. Graven in jezelf doet de verborgen schat vinden. En spreuk 90 mag dan vervolgens heel vertrouwenwekkend zeggen: 'Kom tot mij, want mijn juk is licht en mijn heerschappij is mild en jullie zult rust vinden voor jezelf', maar over wat voor een rust gaat het dan? Zulke teksten, hoe authentiek evangelisch ook, kunnen gemakkelijk toegebogen worden naar en ingevuld met een van datzelfde evangelie afwijkende leer.

5. Daarom neig ik tot de veronderstelling dat het EvT weliswaar begonnen kan zijn als een vrij onschuldige verzameling van spreuken van Jezus die ook, daarnaast, in de kontekst van het evangelie bewaard werden, maar dat van meet aan een selectieve geest zich van die verzameling meester heeft gemaakt waardoor meer inhoudelijke woorden van Jezus weggelaten en meer formele woorden die gemakkelijk met andere inhoud gevuld konden worden, opgenomen zijn. Woorden van Jezus, weggehaald uit de kontekst van zijn lijdens- stervens- en opstandingsverhaal, zijn namelijk op de duur niet bestand tegen de kracht der dwaling. Jezus heeft zelf voorzeggd dat geweldenaars naar het koninkrijk dat Hij bracht zouden grijpen (Mat. 11 : 12). Dat impliceert ook een misbruik van zijn woorden, bijvoorbeeld door de combinatie ervan met woorden die een heel ander gedachtengoed bevatten. De hele geschiedenis door is dat te zien geweest. uit de negentiende eeuw kennen wij het zogenaamde Bergrede-christendom. Dat heeft zich ook gebaseerd op woorden van Jezus (met name die van de Bergrede van Matteüs 5 – 7) die uit de kontekst van het hele evangeliebericht weggehaald en met wijsheden van elders werden vermengd. 'Een stelen van mijn woorden'

noemt God dat door de mond van Jeremia (23 : 30), (want reeds de profeten hadden met dit verschijnsel te maken).

6. Zo gemakkelijk wordt door de kommentatoren gezegd: Deze spreuk uit het EvT komt overeen met gene plaats uit de kanonieke evangelietraditie en een andere weer met een andere. Maar wat dan onbelicht blijft is dat zo'n woord dat in het EvT los genummerd staat, in het kanonieke evangelie voorkomt in het kader van een twistgesprek of strijdsituatie.

Een frappant voorbeeld daarvan is spreuk

31.

Jezus zei:

*Geen profeet wordt àanvaard in zijn eigen stad,
geen arts geneest hen die hem kennen.*

De parallelplaatsen zijn: Mat. 13 : 57; Mark. 6 : 4 en Luk. 4 : 24. Maar zoek je die plaatsen op dan blijken ze deel uit te maken van het verhaal van de harde confrontatie van Jezus met zijn vaderstad. Bij Lukas loopt dat verhaal erop uit dat Jezus bijna van de hoogte van de stad wordt gestort. Het verhaal is daar dus een lijdensverhaal en het woord daardoor niets minder dan een kruiswoord. Maar in het EvT blijkt daarvan niets. Het woord staat daar als een tandeloze tijger naast de andere in het gelid. Wij lezen zo'n woord met het kanonieke evangelie in ons hoofd en noemen het dán een parallel, maar wat we daarbij over het hoofd zien is het scherp verwijtend karakter dat de spreuk in de kanonieke evangelietraditie heeft. Iets dergelijks valt op te merken bij spreuk

40.

Jezus zei:

*Een wijnstok is geplant zonder de Vader.
Omdat hij niet vastgezet is
zal hij aan zijn wortels worden uitgetrokken
en worden vernietigd.*

De parallelplaats is Mat. 15 : 13, waar Jezus, op de vraag van de discipelen: Weet Gij, dat de Farizeeërs, toen zijn dit woord (over wat echt onrein maakt) hoorden, er aanstoot aan namen?, ten antwoord geeft: 'Elke plant die mijn hemelse Vader niet geplant heeft, zal uitgeroeid worden', om dan voort te gaan met te zeggen: 'Laat hen gaan, blinden zijn zij die blinden leiden. Indien een blinde een blinde leidt, zullen zij beiden in een put vallen', (welk laatste woord in het EvT op een andere plaats en zonder verband hiermee staat, namelijk als spreuk 34). Spreuk 40 is van die konfliktsituatie losgemaakt en heeft (misschien ook wel daardoor) iets onbegrijpelijk, alsof hij onthouden is door iemand die de klok heeft horen luiden maar niet weet waar de klepel hangt. Want wat is met die wijnstok bedoeld? Het is eigenaardig, Slavenburg/Glaudemans prijzen het EvT juist om het losse karakter van zijn spreuken, zonder de theologische franje die daar later omheen geweven is (!; p. 129/ 130 a. w.). Dat getuigt wel zeer luid van een vooringenomenheid. Ik kan me nog wel voorstellen dat een selectieve geest, dit woord uit het kanonieke evangelie kennende, er dit van overgelaten heeft (waarbij ook een herinnering aan Joh. 15 : lev meegespeeld kan hebben), maar het omgekeerde, dat Matteüs er later zijn kontekst omheen geweven heeft, is minder goed in te denken.

IV. GEEN EENHEID

1. Gezien dit losse karakter vind ik het geen wonder dat het EvT geen eenheid vormt. uit het geheel waait je een gnostieke wind tegemoet, dat is waar, maar dat wil niet zeggen dat alle spreuken daaraan evenveel bijdragen. Zo wordt bijvoorbeeld van het vasten niet veel goeds

gezegd (spr. 6, 14 en 104), maar in spr. 27 wordt toch voor het vasten met betrekking tot de wereld gepleit (zoals daar ook wordt aanbevolen de sabbat als sabbat te vieren). Of moeten daar en het vasten en het sabbat vieren overdrachtelijk worden opgevat? Verder, enerzijds is er de evangelische notie (spr. 16) dat Jezus gekomen is om verdeeldheid te brengen op de aarde (drie tegen twee en twee tegen drie), anderzijds horen we, op de vraag van iemand die van Jezus wil dat hij het vaderlijk bezit onder zich en zijn broers verdeelt, de Heiland lekker dubbelzinnig zeggen: Ik ben toch geen verdeler? (spr. 72) en belooft Hij: 'Als jullie de twee tot één maken, zullen jullie zonen des mensen worden' (spr. 106). Het één maken van wie of wat twee is vormt trouwens een doorlopend thema in het EvT (spr. 4, 11, 22, 23, 30, 48, 49, 61, 75, 106). En om nog een voorbeeld te noemen:

Enerzijds lezen we in spr. 82: (Jezus zei:) Wie dicht bij mij is, is dicht bij het vuur; en wie ver van mij is, is ver van het Koninkrijk', terwijl we in spreuk 77 de Heiland horen zeggen: 'Ik ben het licht dat boven allen is. Ik ben het Al. Het Al is uit mij voortgekomen en het Al is tot mij gekomen. Kloof een stuk hout en ik ben daar, til een steen op en jullie zullen mij daar vinden'. Wat is ver van en dicht bij Jezus zijn als Hij toch een pantheïstische en dus alomtegenwoordige werkelijkheid is?

2. Het is waar, zulke dingen zijn met enige moeite wel verenigbaar, maar het is waarschijnlijker dat het EvT een stadium vertegenwoordigt in een proces van een langzame verwijdering van het evangelie: De stem van de Heiland is *nog* te horen en de stem van de gnostiek is, zelfs als *cantus firmus*, *al* te vernemen, maar ze zijn nog van elkaar te onderscheiden. Soms ontmoeten die twee elkaar in één spreuk, zoals te zien is aan spr. 16, die ik al noemde maar nog niet voluit citeerde

16.

Jezus zei:

*Misschien denken de mensen dat ik ben gekomen
om vrede te brengen op de wereld
en weten zij niet dat ik gekomen ben
om verdeeldheid te brengen op aarde:
vuur, zwaard en oorlog.
Want er zullen er vijf zijn in een huis,
drie zullen zijn tegen twee, en twee tegen drie;
vader tegen zoon en zoon tegen vader,
en zij zullen staan als eenlingen.*

De parallele plaatsen zijn Mat. 10 : 34 - 36 en Luk. 12 : 51 – 53. Behalve dat het opvallend is dat het EvT de onvrede tot de mannelijke leden van het gezin beperkt, is de slotzin (die in de kanonieke evangelietraditie ontbreekt) ontdekkend: Zij zullen staan als eenlingen. Met die *zij* zijn diegenen bedoeld die in die onenigheid aan de goede kant staan. Dat blijkt uit het woord *eenling* dat in het EvT een positieve aanduiding is. Voor eenling staat het woord *monachos* en dat begrip duidt op het overwonnen hebben van de innerlijke tweespalt die kenmerkend is voor de mens zoals deze onverlost op de aarde verkeert. Slavenburg/Glaudemans schrijven: 'Dit logion lijkt heel oorlogszuchtig, maar kan betrekking hebben op de strijd in het innerlijk van de mens (...). Als de tweespalt, waarvan hier sprake is, in het innerlijk overstegen is, is er sprake van een innerlijke eenheid' (a.w. p.160). Je ziet het hier voor je ogen gebeuren dat een evangelijspreuk die op zichzelf voor geen misverstand vatbaar is en duidt op de scheiding die het evangelie tussen de mensen brengt, in gnostische zin wordt omgebogen. In het commentaar van de genoemde auteurs zie je dat, maar je kunt ook volhouden dat het in de spreuk zelf al gebeurt. Spreuk 16 is er zo gezien een goed voorbeeld van hoe in het EvT twee verschillende denkwegen samen proberen te gaan, de bijbelse en de gnostische, maar ook hoe die twee wegen nog geen nieuwe gnostische eenheid vormen.

V. DE KRING WAARIN HET.EVT HEEFT GECIRKULEERD

1. Welke kring van mensen moeten WIJ ons nu als de eerste lezers van het EvT indenken? Het is goed om voor de beantwoording van deze vraag uit te gaan van spreuk

12.

De leerlingen zeiden tot Jezus:

Wij weten dat u van ons heen zult gaan.

Wie is het die groot over ons zal zijn?

Jezus zei tegen hen:

Waar jullie nu gekomen zijn,

zullen jullie naar Jakobus de Rechtvaardige gaan,

omwille van wie hemel en aarde zijn ontstaan.

Als parallel zou genoemd kunnen worden Mark. 9 : 34 en Luk. 9 : 46, waar het gaat over de vraag van de discipelen wie de grootste zou zijn in de jongerenkring. In plaats van het kind dat Jezus in antwoord op deze vraag in het midden plaatst zou hier dan Jakobus de Rechtvaardige in het centrum van de aandacht zijn gesteld. Op zich zelf is dat niet zo'n gekke vervanging, maar dat laten we nu daar. De gedachte dat we in het EvT te maken hebben met een geschrift dat gecirkuleerd heeft onder Joods-Palestijnse christenen, die in Jakobus de Rechtvaardige hun leidsman hebben gevonden, ligt eigenlijk niet zo voor de hand, omdat er van de wetsgetrouwheid die deze Jakobus gekenmerkt heeft, in het EvT niet veel te merken is. Toch is het in hoge ere houden van deze gemeenteleider (zie de overdrijving 'omwille van wie hemel en aarde zijn ontstaan') het best hieruit te verklaren dat het om een kring gaat die uit de aanhang van Jakobus (stellig tegen diens wil, zie Hand. 15 : 13ev) is voortgekomen. Deze kring zal dan gaandeweg voor vreemde invloeden toegankelijk zijn geworden. Zou de apostel Tomas daar een rol bij hebben gespeeld? De naam van het naar hem genoemde geschrift zou het doen vermoeden. Maar het zal eerder zo zijn dat zijn naam misbruikt is en het geschrift dus een *pseudepigrafie*

is. Tomas zal vanwege zijn eenmaal uitgesproken twijfel aan de opstanding van de Heer bij de lateren gegolden hebben als iemand bij wie een evangelietraditie gevonden kon worden die afweek van die van de anderen. Tegelijk wekte hij door zijn hartelijke belijdenis ook (-', weer vertrouwen. Beide, het afwijkende en het vertrouwenwekkende,

..... / waren nodig om het naar hem genoemde evangelie ingang te doen vinden.

2. Je kunt dat vergelijken met het hedendaagse verschijnsel dat Hervormde kerken van middenorthodoxe signatuur nog wel eens Tomaskerken zijn komen te heten. Dat is ook bewust gedaan om vertrouwen te wekken en afwijking toe te dekken. Tegen de orthodoxen kan die naam verdedigd worden door te wijzen op Tomas' hartelijke Christusbelijdenis:

'Mijn Here en mijn God' (Joh. 20 : 28) en tegen de vrijzinnigen kan gezegd worden: Wel, u staat met uw twijfel niet alleen, Tomas deed dat ook al. Waarom zou zo iets alleen in onze tijd thuis horen?

3. Dat de naam Tomas als auteur van ons geschrift bij ons argwaan wekt komt ook door de toevoeging van nog twee andere namen. 'Didymus Judas Tomas' heet de auteur volgens het opschrift. De naam Didymus is eigenlijk een vertaling in het Grieks van de Hebreeuwse naam Tomas, die van het woord *tO'am*, met de betekenis *tweeling*, komt. We vinden 'Tomas, genaamd Didymus' enkele keren in het vierde evangelie (Joh. 11 : 16; 20 : 24 en 21 : 2). Dat Johannes door de naam tot drie keer toe te vertalen iets van tweezinnigheid en twijfelzucht in het (' karakter van Tomas heeft willen suggereren, lijkt waarschijnlijk. De naam Tomas lag dus voor het gesignaleerde misbruik open. De naam

Judas in het opschrift, tussen Didymus en Tomas in, is nieuw en wordt door geen kanoniek evangeliebericht gesteund. Zou onze anonieme auteur werkelijk bij de naam van Judas de verrader steun gezocht hebben om zich bij zijn lezers een welwillend oor te verschaffen? Dat lijkt zeer onwaarschijnlijk. Geen wonder daarom dat men liever aan een andere Judas, de broer van Jezus (Mark. 6 : 3; Judas : 1) gedacht heeft. Toch moet het niet uitgesloten worden geacht dat er een traditie bestaan heeft die minder negatief over Judas de verrader geoordeeld heeft dan de kanonieke evangelietraditie. Iedereen heeft toch wel eens de neiging het voor hem op te nemen? Ook in de film *Jesus Christ Superstar* treffen we dat aan. Waarom zou ten allen tijde die neiging niet hebben bestaan? Hoe dat verder ook zij, de namencombinatie Didymus Judas Tomas laat zien dat het om een gefingeerd auteurschap gaat, waarmee het EvT gezocht naar een eigen traditiebron en naar een van de anderen afwijkend gezag.

4. Dat het zich daartoe kritisch heeft afgezet tegen de kanonieke evangelietraditie, moge duidelijk worden uit spreuk

13.

Jezus zei tegen zijn leerlingen:

Vergelijk mij eens

en zeg mij op wie ik lijkt?

Simon Petrus zei tegen hem:

U bent als een rechtvaardige engel.

Mattheüs zei tegen hem:

U bent als een wijze filosoof.

Tomas zei tegen hem:

*Meester, mijn mond zal mij volstrekt niet toelaten
te zeggen op wie u lijkt.*

Jezus zei:

Jouw meester ben ik niet, omdat jij gedronken hebt;

jij bent bedwelmd door de sprankelende bron

van levend water, die ik heb opgedolven.

En hij nam hem (apart en) trok zich terug

(en) sprak drie woorden tegen hem.

Toen Tomas echter weer bij zijn metgezellen terugkwam

vroegen zij: Wat heeft Jezus tegen je gezegd?

Tomas zei tot hen:

Als ik één van de woorden zeg

die hij tegen mij sprak,

zullen jullie stenen nemen en naar mij werpen;

en vuur zal uit de stenen komen en jullie verbranden.

Zie Mat. 16 : 13 - 17; Mark. 8 : 27 - 29; Luk. 9 : 18 - 20. Volstrekt duidelijk wordt hier dat niet Petrus met zijn belijdenis, (noch ook Matteüs met zijn evangelie), maar Tomas met zijn geheimleer als de *primus inter pares* wordt afgeschilderd. Hij heeft zijn kennis niet van Jezus zelf maar hij is bedwelmd door te drinken uit de sprankelende bron die Jezus voor hem heeft opgedolven - een ontwijkende manier van zeggen, ter vervanging van Jezus' woord dat het de Vader in de hemelen is die het hem geopenbaard heeft. Dat openbaren door de Vader is het EvT mogelijk teveel van het goede geweest. Hoe dat ook zij, in het kanonieke evangelie is het nog: *Tomas wil het weten*, maar hier weet Tomas het, beter dan de anderen.

5. Op de valreep van de bundel krijgt Petrus nog een venijnige trap na in een woord van Jezus (waar de feministen niet echt blij mee kunnen zijn), namelijk spreuk

114.

Simon Petrus zei tegen hem:

*Laat Maria bij ons weggaan,
want vrouwen zijn het leven niet waardig.*

Jezus zei:

9

*Zie, ik zal haar leiden
zodat ik haar mannelijk maak,
opdat ook zij een levende geest zal worden
gelijk jullie mannen.
Want iedere vrouw die zichzelf zal vermennen
zal ingaan in het Koninkrijk der hemelen.*

Van deze spreuk bestaat gelukkig geen parallel in de kanonieke evangelietraditie. Volgens Quispel (a.w. p. 55) is de Maria over wie hier gesproken wordt Maria Magdalena. Hij vertaalt zelfs zo. Ik kan dat niet beoordelen, maar als het over de alom geliefde moeder des Heren zou gaan (en daar houd ik het het liefste op), dan zouden we hier met een wel zeer geraffineerde p09ing te doen hebben Petrus als eerste onder zijns gelijkèn in diskrediet te brengen en zo de baan vrij te maken voor een ander gezag. Het zegt wel iets dat de bundel met deze spreuk afgesloten wordt.

VI. MENS- EN WERELDBESCHOUWING

1. Wat kunnen wij over de theologie van het EvT zeggen? Slavenburg / Glaudemans (p. 134) hebben het over het ontbreken van iedere vorm van theologie. Wanneer je theologie opvat in de strikte betekenis van het woord, namelijk als 'leer over God', dan hebben zij wel een beetje gelijk, want God blijft in het EvT erg vaag. Er wordt gesproken over het Al (spr. 2, 67, 77), maar dat is nauwelijks een aanduiding voor Hem. Verder heet Hij God (spr. 100), de Levende (spr. 37), de Vader (spr . 3, 27, 40, 44, 50, 53, 57, 61, 69, 76, 79, 83, 96, [97], 98, 99, 113), het Licht (spr. 50, 77, 83), de Heer (spr. 73, 74) en ook lijkt de drieëenheid geleerd te worden (spr. 44 en misschien 30). Maar nergens treedt Hij zelf op en het gebed tot Hem behoort tot de uiterlijke rituelen die geen betekenis hebben (spr. 6, 14, 104). Jezus heet wel de Zoon van de Levende (spr. 37), en is zelf ook de levende (spr. 59, 111), hij is degen die uit het onverdeelde is en aan hem werd gegeven van de dingen van zijn Vader (spr. 61), maar nergens wordt gezegd dat God Hem op een punt des tijds naar de aarde gestuurd heeft, tenzij dan in de gelijkenis van de onrechtvaardige pachters (spr. 65), die in het geheel van het EvT eigenlijk niet zo goed past, vooral niet omdat uit deze gelijkenis van de onrechtvaardige pachters een diepe eenheid tussen het Oude en Nieuwe Testament blijkt, waar het EvT zeker geen nadruk op legt - om het maar bij dit understatement te laten.

2. Jezus staat op één lijn met de Vader en is zelfs aan Hem identiek, zoals blijkt uit spreuk

Jezus zei:

*Als jullie hem zien die niet uit een vrouw geboren is,
werpt dan jullie aangezicht ter aarde
en aanbidt hem:*

Hij is jullie Vader.

De maagdelijke geboorte wordt hier zo te zien zelfs geleerd, zij het in een gnostieke vorm, want volgens Paulus is Jezus juist wel geboren uit een vrouw (Gal. 4 : 4). Vreemd is dat Jezus hier de vadersnaam draagt. Daaruit blijkt mi dat God als Vader meer genoemd dan geleerd wordt. Klarheid over de identiteit van Jezus wordt hier dan ook niet verschaft. Ook elders hangt er een ondoorgrondelijk geheim rondom Hem, getuige spreuk

13.

Tomas zei tot hen:

*Als ik één van de woorden zeg
die hij tegen mij sprak*

(om te zeggen wie hij is, dJ),

zullen jullie stenen nemen en naar mij werpen;

en vuur zal uit de stenen komen en jullie verbranden.

Zowel de theologie als de christologie lijken dus weinig doordacht, veel gedachtengoed (zoals de naam Vader voor God) lijkt weinig bewust uit de traditie overgenomen, het hart van het EvT klopt daarin niet.

Dat is het gelijk van hen die zeggen dat het EvT geen theologie kent.

Maar des te meer blijkt er een mens- en wereldbeschouwing uit.

Daarvan nu een schets.

3. Het probleem van de mens is dat hij verdeeld en geen eenheid is, hij leeft in een innerlijke gespletenheid. Dat is gekomen door een soort zonde^v1: 'Op de dag dat jullie één waren werden jullie twee' (spr. 11). Opstaan uit die val en het Koninkrijk, ook wel de rust (genoemd, binnengaan, dat zal geschieden, volgens spreuk

~

22.

Als jullie de twee één maakt

en als jullie het innerlijk maakt als het uiterlijk

en het uiterlijk als het innerlijk

en het boven als het beneden,

en als jullie het mannelijke en vrouwelijke tot één maakt,

zodat het mannelijke niet mannelijk zal zijn

en het vrouwelijke (niet) vrouwelijk,

als jullie ogen maakt in plaats van een oog

en een hand in plaats van een hand

en een voet in plaats van een voet

(en) een beeld (=lichaam) in plaats van een beeld;

dan zullen jullie binnengaan in [het Koninkrijk].

De bekering wordt hier beschreven als de groei van verdeeldheid naar eenheid en als het doorzien van de schijn en het doordringen tot het wezen van de dingen. Het leven is een procedé van beweging naar rust (spr. 50), maar de rust is belangrijker dan de beweging, het *zijn* heeft voorrang op het *worden*: 'Gelukkig is hij die was voordat hij werd' (spr. 19). Een sterk predestinatiaans denken^v tot zelfs in het preëxistentiële toe, is daarvan het gevolg, wat blijkt uit spreuk

49.

Jezus zei:

*Gelukzalig Z2]n jullie eenlingen (= één gemaakten)
en uitverkorenen,
want jullie zullen het koninkrijk vinden;
omdat jullie daarvandaan komen,
zullen jullie daar ook weer terugkeren.*

11

Temidden van alle wisselvalligheden van deze wereld is de lotsbestemming van de mens aan geen wisseling onderhevig, getuige spreuk

11.

Jezus zei:

*Deze hemel zal voorbijgaan
en (de hemel) die daarboven is zal voorbijgaan.
En de doden zijn niet levend
en de levenden zullen niet sterven.*

Tegenover al het voorbijgaande staat wie levend is en wie dood van eeuwigheid vast. Zie daarvoor ook spreuk

61.

Jezus zei.:

*Twee zullen rusten op een bed;
de een zal sterven, de ander zal leven.*

Dit betekent opnieuw dat alles al vast ligt; het binnengaan in het Koninkrijk, dat wil zeggen: de 'beking', beduidt niets anders dan een worden van wat men al is. En dat gebeurt door zelfkennis. Zie daarvoor spreuk

3.

Jezus zei:

*Het Koninkrijk is binnenin jullie en buiten jullie.
Als jullie jezelf kennen
zullen jullie ook gekend worden
en zullen jullie weten dat jullie zonen
van de levende Vader zijn.
Maar als jullie jezelf niet kennen
dan zullen jullie in armoede zijn;
dan zijn jullie de armoede.*

En ook spreuk

67.

Jezus zei:

*wie het Al (denkt te) kennen
maar niet zichzelf
blijft volkomen in gebreke.*

Jezus leidt de mens op de weg naar die zelfkennis. De daarvoor nodige *gnosis* (spr. 39) zit verborgen in zijn woorden die niet gemist mogen worden, getuige spreuk

38.

Jezus zei:

*Vele malen hebben jullie begeerd
deze woorden, die ik tot jullie zeg, te horen.
En jullie hebt geen ander van wie je ze kunt horen.*

*Er zullen dagen komen
dat jullie mij zult zoeken
(en) mij niet zult vinden.*

Wat dan gebeurt met degenen die naar Jezus' woorden luisteren wordt duidelijk uit spreuk

108.

*Jezus zei:
wie uit mijn mond drinkt
zal worden als ik
en ik zelf zal worden als hij;
en het verborgene zal hem geopenbaard worden.*

Er vindt dan een identifikatie plaats tussen de *Zoon des Mensen* (spr. 86) en de *zonen des mensen* (spr. 106). De Zoon van de Levende was al identiek met de Levende (zagen we), zodat de grens tussen God en mens via Christus eigenlijk uitgewist wordt. Om het uiteindelijke doel van de rust te bereiken moet de wereld doorleefd worden. Door onthouding? Nee, door erop in te gaan en er zo doorheen te gaan. Zie spreuk

5.

*Jezus zei:
Ken wat voor je aangezicht is
en wat voor je verborgen is zal je geopenbaard worden.
Want er is niets verborgen dat niet openbaar zal worden.*

'Wat voor je aangezicht is' heeft betrekking op de wereld zoals die zich aan ons voordoet. En ook spreuk

110.

*Jezus zei:
wie de wereld heeft gevonden en rijk is geworden,
laat hij de wereld verloochenen.
Men kan dus de wereld gebruiken, er zelfs rijk in worden, maar men
moet er niet in blijven hangen, al naar spreuk*

42.

*Jezus zei:
Wordt voorbijgangers.*

In noordelijk Voor-Indië is een verlaten stad, Tuttypore Sikri, gebouwd door een Mongoolse keizer. Op een poort van die stad staat de spreuk gebeiteld: 'Jezus, over wie vrede zij, heeft gezegd: Deze wereld is slechts een brug. Ga er over, maar bouw uw woning niet op' (zie Bakels, aw p. 301). De wereld is immers als het erop aankomt de moeite niet waard, zoals ons wordt voorgehouden in spreuk

56.

*Jezus zei:
Wie de wereld heeft leren kennen
heeft een lijk gevonden;
en wie een lijk heeft gevonden
(Is bedoeld: Wie haar als lijk heeft doorzien? dJ)*

13

hem is de wereld niet waardig.

En ook spreuk

80.

Jezus zei:

*Hij die de wereld heeft gekend
is meester geworden over zijn lichaam
en wie meester geworden is over het lichaam
is superieur aan de wereld.*

Het gaat dus om een proces van geleidelijk aan loskomen van het lichaam en van de wereld, ook van de wereld van de rijkdom. Zie spreuk

81.

Jezus zei:

*Hij die rijk geworden is zal heersen
en hij die kracht heeft zal ervan afzien.*

Of ook spreuk

95. [*Jezus zei:*]

*Als je geld hebt,
leen het niet uit tegen rente,
maar geef het aan [hem]
van wie je het niet (terug) zult krijgen.*

En ook van de wereld der zintuigen. Daarover spreekt spreuk

37.

Zijn leerlingen zeiden:

*Op welke dag zult u zich aan ons openbaren
en op welke dag zullen wij u zien?*

Jezus zei:

*Als jullie je kleren (= zintuigen?) aflegt zonder schaamte
en (dan) je kleren opneemt en ze onder je voeten legt,
- zoals kleine kinderen -, en eroverheen loopt;
dan [zult jullie] de Zoon van de Levende [zien]
en zult. jullie niet bevreesd zijn.*

En ook van de hartstochten, waarover het gaat in spreuk

7.

Jezus zei:

*Gelukzalig is de leeuw (= de hartstochten)
die door de mens wordt gegeten,
en de leeuw zal mens worden.
En vervloekt is de mens,
die door de leeuw wordt gegeten,
en de mens zal leeuw worden.*

De mens heeft derhalve een moeilijke weg door het leven te gaan. Een weg waarop ook lijden (spr. 58) en vijandschap (spr. 68, 69) zijn deel zullen zijn. Maar er is ook de belofte dat hij al die moeilijkheden zal weten te overwinnen, naar luidt van spreuk

106.

Jezus zei:

Als jullie de twee tot één maakt,

*zullen jullie zonen des mensen worden;
en als jullie zeggen: berg, verplaats je,
dan zal hij zich verplaatsen.*

Zoals trouwens ook het lijden zelf niet negatief is, getuige spreuk
58.

Jezus zei:

*Gelukzalig de mens die geleden heeft,
hij heeft het leven gevonden.*

Daarom kan tegelijk gezegd worden dat het einddoel eigenlijk al is bereikt, waardoor opnieuw het worden aan het zijn en de tijd aan de eeuwigheid volkomen ondergeschikt gemaakt, zo niet opgeofferd worden, getuige spreuk

18.

De leerlingen zeiden tot Jezus:

Zeg ons, hoe zal ons einde zijn?

Jezus zei:

*Hebben jullie dan (al) het begin ontdekt,
dat jullie naar het einde vragen?*

Want daar waar het begin is, zal het einde zijn.

Gelukzalig is hij die aan het begin staat;

hij zal het einde kennen en de dood niet smaken.

Het geheel overziende moeten we zeggen dat de mens- en wereldbeschouwing van het EvT een gnostieke signatuur draagt. Zij moet vooral worden opgemaakt uit de spreuken waarvan geen parallellen uit de kanonieke evangelietraditie voorhanden zijn. De parallelteksten met het evangelie dragen vanwege hun formele karakter weinig bij tot het geloofsgoed van ons document. Je snapt ook eigenlijk niet dat dit geschrift ingang heeft kunnen vinden in een gemeenschap die op z'n minst toch uit een Joods-christelijke gemeenschap is voortgekomen.

Niet alleen immers het specifiek christelijke maar ook het Joodse karakter is erin aangetast, getuige de scherpe kritiek op het oudtestamentische of joodse ritueel en de verachting voor het uiterlijke, waar het jodendom geen feeling voor heeft. Hoe het EvT met het Oude Testament en de instellingen van Israël en het jodendom omspringt, willen we in een apart hoofdstuk nagaan:

VII. HOE HET OUDE TESTAMENT MET ZIJN INSTELLINGEN ERVAN AF KOMT IN HET EVT

6.

Zijn leerlingen vroegen hem en zeiden tot hem:

wilt u dat wij vasten?

15

En hoe zullen wij bidden

(en) aalmoezen geven?

En welke voorschriften over het eten moeten wij in acht nemen?

Jezus zei:

Lieg niet en doe niet wat je verfoeit,

want voor de hemel zijn alle dingen openbaar.

Want er is niets verborgen dat niet openbaar zal worden

en er is niets bedekt dat niet zal worden onthuld.

De trits *vasten, bidden en aalmoezen geven* komt ook voor in spreuk 14

en (op aalmoezen geven na) in spreuk 104. Ook de Heiland bedient er zich van (Mat. 6 : 1 - 18). Zij behoren alle drie tot het overgeleverde joodse geloofsgoed. Vasten en aalmoezen geven beschouwde men als de steunberen voor het gebed; men kwam daardoor los van de dingen dezer wereld zodat men zich in zijn bidden des te beter kon concentreren op het koninkrijk van God. Jezus beveelt ze alle drie zeer aan, op voorwaarde dat ze niet tot uiterlijkheden worden waarmee men indruk op de mensen wil maken. Deze vrees voor veruiterlijking is in het EvT doorgeslagen. Vasten, bidden en aalmoezen geven staan als zodanig de oprechtheid in de weg ('Lieg niet'), het zijn huichelarijen waar de hemel dwars doorheen kijkt. Verderop worden ze zelfs zondig en schadelijk geacht, getuige spreuk

~4.

Jezus zei tot hen:

Als jullie vasten, zullen jullie zonde voor jezelf voortbrengen;

en als jullie bidden, zullen jullie worden veroordeeld;

en als jullie aalmoezen geven zullen jullie je geest schaden.

En als jullie naar een land gaan

en door de streken reizen,

en als men jullie (daar) ontvangt:

Eet dan wat zij jullie voorzetten

en geneest de zieken onder hen.

Want wat jullie mond ingaat zal jullie niet onrein maken,

maar wat jullie mond uitgaat - dat zal jullie onrein maken.

Vasten, bidden en aalmoezen geven worden hier op één lijn gesteld met de ceremoniële reinheidsvoorschriften der Joden waarvan het schadelijk is ze aan te houden. Deze nevenschikking is volstrekt onakseptabel. (Deze spreuk zou dan ook goed onder rubriek III passen, zie verderop.) Mooi is hier trouwens het inzicht dat het ontslag uit het reinheidsritueel de gemeente de nodige armslag voor haar zendingstaak verleent. Ook in de geschiedenis van de hoofdman Cornelius (Hand. 10) speelt dat een rol. Verrassend is dan trouwens weer spreuk

27.

<Jezus zei:>

Als jullie niet vasten met betrekking tot de wereld,

zullen jullie het Koninkrijk niet vinden:

als jullie de sabbat niet vieren als sabbat,

zullen jullie de Vader niet zien.

Het vasten is hier vergeestelijkt, zo lijkt het. De sabbatsviering ook? Wat is de sabbat vieren als sabbat? Is dat het rusten van je boze werken, waar de Heidelbergse katechismus het over heeft (antw. 103)

52.

Zijn leerlingen zeiden tot hem:

Vierentwintig profeten hebben in Israël gesproken

en zij spraken allen over u.

Hij zei tot hen:

Jullie zijn aan de levende die vóór jullie staat, voorbijgegaan

en hebt gesproken over de doden.

Scherper kan de tegenstelling tussen het Oude en het Nieuwe Testament niet voorgesteld worden. Dood en leven, dat is de grote tegenstelling waar het in het EvT om draait. Het is bijzonder pijnlijk dat het verschil tussen het Oude en het Nieuwe Testament op de leest van deze tegenstelling geschoeid wordt. Het getuigenis van wet en profeten over Jezus is hiermee het zwijgen opgelegd - naar goed gnostisch gebruik overigens.

53.

Zijn leerlingen zeiden tot hem:

Heeft besnijdenis nut of niet?

Hij zei tot hen:

Als die nut had

zou hun Vader hen besneden uit hun moeder voortbrengen.

Maar ware besnijdenis in de Geest,

die heeft in elk opzicht nut.

Ook Paulus spreekt in Rom. 2 : 29 van de ware besnijdenis: die van het hart, naar de Geest en niet naar de letter. En dat komt al uit het Oude Testament zelf vandaan (Dtr. 10 : 16; 30 : 6; Jer. 4 : 4). De heilshistorische notie echter dat de besnijdenis een schaduw was die plaats moest maken voor de werkelijkheid van Christus (Kol. 2 : 17) en dat ze dus alleen vanuit de nieuwe schepping in Christus gerelativeerd kon worden (Gal. 6 : 15), ontbreekt in EvT geheel.

Eigenaardig is overigens dat volgens de kanonieke evangelietraditie van de Heiland geen enkel woord over de betekenis van besnijdenis bekend is. Wel blijkt uit Joh. 7 : 22/23 impliciet dat ze voor Hem van waarde was. Hij was dan ook zelf besneden (Luk. 2 : 21). De ietwat raillerende kritiek op de besnijdenis in deze spreuk van het EvT doet niet sympathiek aan. Ze timmert ook niet hoger dan de platte opmerking dat als God gewild had dat we roken zouden Hij ons wel met een schoorsteen geschapen zou hebben. Toch blijft ze nog ten achter bij de ongepaste opmerking van Paulus in Gal. 5 : 12: 'Zij moesten (zich maar laten snijden, die u (met hun ijver voor de besnijdenis) verontrusten'. Alleen de felle strijdsituatie die achter de brief aan de Galaten ligt, kan voor deze grove uitval als exkuus dienen.

60.

*[Zij zagen] een Samaritaan die een lam droeg
op weg naar Judea.*

Hij zei tot zijn leerlingen:

(waarom draagt) deze man het lam met zich mee?

Zij zeiden tot hem:

Om het te doden en het op te eten.

Hij zei tot hen:

17

*zolang het leeft zal hij het niet opeten,
maar (pas) als hij het heeft gedood
en het een lijk is geworden.*

Zij zeiden:

Hij kan het niet anders doen.

Hij zei tot hen:

Maar jullie,

*zoek voor jezelf een plaats in de rust,
opdat je geen lijk zult worden
en worden opgegeten.*

Deze spreuk legt een volstrekte onverschilligheid voor de offerkultus aan de dag. Dat blijkt hieruit dat de cultus sen van Samaritanen en Joden door elkaar heengehaald en op één hoop gesmeten worden: Het komt op de Gerizim en op de Sion allemaal op hetzelfde neer. Wat is er fout aan de offerdienst? Men houdt daardoor het doden en dus de dood in stand. In spreuk 11 staat: 'In de dagen dat jullie de dood verslonden, maakten jullie haar levend'. De dood verslinden staat daar voor het offeren en opeten van de offerdieren. Door daarmee door te gaan houden de discipelen de dood levend. Ze zullen daardoor zelf nog een lijk worden en ten laatste worden opgegeten. De doorgaande en bovendrijvende thematiek in het EvT is de tegenstelling tussen dood en leven. Deze beheersende thematiek laat geen plaats voor de gedachte aan een schuldverzoenend offer en een heilbrengende dood van de Heer. De verlossing is in het EvT enkel *medisch* (van dood naar leven) en niet ook *iuridisch* (van schuldig naar gerechtvaardigd) getoonzet.

104.

Zij zeiden [tegen hem]:

Kom laat ons vandaag bidden en vasten.

Jezus zei:

Wat is dan de zonde die ik heb begaan

of waarin ben ik overwonnen?

Maar als de bruidegom het bruidsvertrek verlaat,

laat hen dan vasten en bidden.

Hier is het weer anders dan in spreuk 14 en 104. Jezus staat door zijn zondeloosheid boven het vasten en bidden dat een lagere trap van geestelijk leven vertegenwoordigt. Voor het bescheiden en solidariserende *aldus betaamt het ons alle gerechtigheid te vervullen* (Mat. 3 : 15), is geen plaats. De hogere trap van geestelijk leven is het verblijf van de bruidegom in het bruidsvertrek, wat een esoterische omschrijving is van de ware gemeenschap met God of het Al (zie ook spreuk 75). Het verlaten van het bruidsvertrek door de bruidegom is een gnostische Ombuiging van wat in de kanonieke evangelietraditie het weggenomen worden van de bruidegom heet, de tijdelijke scheiding tussen de Heer en zijn gemeente (Markus 2 : 20). Het is uit dit alles wel duidelijk dat het EvT weinig boodschap heeft aan het Oude Testament en zijn instellingen. De Jezus van de kanonieke evangelietraditie daarentegen is voortdurend met het Oude Testament in de weer. 'Meen niet dat Ik gekomen ben om wet en profeten te ontbinden. Ik ben niet gekomen om ze te ontbinden, maar om ze te vervullen' (Mat. 5 : 17).

VIII. RUBRICERING EN ENIG KOMMENTAAR

Wij willen nu vervolgens een rubricering aanbrengen in het bestand van de honderdenveertien spreuken, waarbij ons de kanonieke evangelie traditie als meetsnoer zal dienen (waartoe we ons gerechtigd voelen omdat in onze opinie het EvT ten opzichte van die kanonieke evangelie traditie sekundair en afgeleid, ja zelfs een vervalsing is). We zullen dus de spreuken ordenen naar de verhouding waarin ze tot de kanonieke evangelietraditie staan. Eerst de spreuken die daar het dichtst bij staan (waarbij naar volledigheid gestreefd is) en daarna die welke daar gaandeweg verder en tenslotte het verst van verwijderd zijn (waarvan alleen wat voorbeelden gegeven zullen worden). Om zo als het ware het proces van vervreemding van het evangelie aanschouwelijk te maken. Ik geef bij de spreuken ook enig commentaar.

A. WOORDEN VAN JEZUS DIE ZAKELIJK ZO NIET WOORDELIJK IN DE KANONIEKE EVANGELIETRADITIE VOORKOMEN

9.

Jezus zei:

*Zie, de zaaier ging uit.
Hij vulde zijn hand (met zaden en) wierp.
Sommigen vielen op de weg.
De vogels kwamen en verzamelden ze.
Andere vielen op de rots
en schoten geen wortel in de aarde
en brachten geen aren voort.
En andere vielen tussen de doornen.
Deze verstikten het zaad
en de wormen aten het op.
En andere vielen in goede aarde
en brachten goede vruchten voort;
het bracht zestig per maat en
honderdentwintig per maat (op).*

Zie Mat. 13 : 3 - 9; Mark. 4 : 3 - 9; Luk. 8 : 5 - 8; (de uitleg van deze gelijkenis, zoals het evangelie die apart gaat, ontbreekt in het EvT).

10.

*Jezus zei:
Ik heb vuur op de wereld geworpen en zie,
ik waak erover tot het opvlamt.
Zie Luk. 12 : 49.*

26.

*Jezus zei:
De splinter in het oog van je broeder zie je,
maar de balk in je eigen oog zie je niet.
Als je de balk uit je oog verwijderd hebt,
dan zul je (helder genoeg) zien
om de splinter uit het oog van je broeder te verwijderen.*

Zie Mat. 7 : 3 - 5; Luk. 6 41/2; (in beide gevallen met het scherpe woord *hypokriet*, dat in het EvT ontbreekt).

34.

*Jezus zei:
Als een blinde een blinde leidt
vallen zij beiden in een gat.
zie Mat. 15 : 14 en Luk. 6 : 39.*

35.

*Jezus zei:
Niemand kan het huis van een machtige binnengaan
en hem overweldigen,
tenzij men zijn handen heeft gebonden;
dan kan men zijn huis ondersteboven halen.*

Zie: Mat. 12 : 29; Mark. 3 : 27; Luk. 11 : 21, 22; (in de kanonieke traditie is de machtige de boze, wat uit het EvT niet blijkt).

36.

*Jezus zei:
Wees niet bezorgd
van de ochtend tot de avond*

*en van de avond tot de ochtend
wat jullie zullen aantrekken.*

Zie Mat. 6 : 25 en Luk. 12 : 22; (met weglating van de evangelische argumentatie dat het lichaam meer is dan de kleding).

40.

Jezus zei:

Een wijnstok is geplant zonder de Vader.

*Omdat hij niet vastgezet is
zal hij aan zijn wortels worden uitgetrokken
en worden vernietigd.*

Zie Mat. 15 : 13; (daar echter een strijdwoord met de Farizeeërs)

41.

Jezus zei:

Hij die heeft,

hem zal worden gegeven.

En hij die niet heeft,

*zal zelfs het weinige dat hij heeft,
worden ontnomen.*

Een woord dat Jezus volgens de kanonieke evangeliëtraditie bij verschillende gelegenheden gesproken heeft: Mat. 13 : 12; 25 : 29; Mark. 4 : 25; Luk. 8 : 18; 19 : 26. Je zou het derhalve een geliefd woord van Jezus kunnen noemen. In een tijd als de onze die geen andere dan de economische werkelijkheid meer ziet, is het een abominabel woord! In het geestelijk leven is het echter maal al te waar. De gnostiek had dan ook geen reden dit woord van de Meester te verdonkeremanen. Wel maakt het EvT er een woord van dat met andere inhoud kan worden gevuld dan in het kanonieke evangelie gebeurt.

54.

Jezus zei:

Gelukzalig z[~]n de armen,

want voor jullie is het koninkrijk der hemelen.

Eigenlijk is dit een kontaminatie tussen Mat. 5 : 3: 'Zalig de armen van geest, want hunner is het koninkrijk der hemelen', en Luk. 6 : 20b: 'Zalig gij armen, want uwer is het koninkrijk Gods'. Bij Lukas kan het 'van geest', als nadere bepaling van gesteldheid bij het woord *armen*, achterwege blijven omdat Jezus volgens de derde evangelist met deze zaligspreking zijn leerlingen rechtstreeks aanspreekt ('gij armen'). Het was voor wie de discipelen kende zonder meer wel duidelijk in welke zin zij arm waren. Bij Matteüs is deze zaligspreking een woord waarmee Jezus de schare vorschend en wervend aankijkt (zie Mat. 5 : 1). Hier was die toevoeging 'van geest' nodig om te voorkomen dat er discipelen naar de Meester toekwamen die Hem wilden volgen 'omdat zij van de broden gegeten hadden' (Joh. 6 : 26). Dit overwegende moeten we zeggen dat de kontaminatie van het EvT niet helemaal gelukkig is. Het misverstand inzake het woord 'armen' is niet bij de wortel afgesneden.

57.

Jezus zei:

Het Koninkrijk van de Vader is gelijk .

een man die [goed] zaad had.

*Zijn vijand kwam bij nacht
en zaaide onkruid tussen het goede zaad.*

*De man stond hun niet toe
het onkruid uit te trekken.*

*Hij zei tot hen:
Doe niets,
opdat jullie niet met het onkruid
ook de tarwe mee uittrekken.
Want op de dag van de oogst
zal het onkruid zichtbaar zijn;
het zal uitgetrokken en verbrand worden.*

Zie Mat. 13 : 24 - 30; (ook hier ontbreekt in het EvT de uitleg van deze gelijkenis waardoor niet duidelijk wordt dat de vijand van wie hier sprake is, de boze is). Slavenburg/Glaudemans geven als algemeen oordeel dat de uitspraken van Jezus in de vorm waarin het EvT ze biedt, puurder en kernachtiger zijn dan in de kanonieke evangelietraditie (p. 129/30). Hoe dat ook zij, in de gelijkenis die onder dit nummer verteld wordt gaat het EvT wel erg kort door de bocht als het zegt dat de man *hun* niet toestond het onkruid uit te trekken. Wie zijn die *hun*? Antwoord: De arbeiders die volgens het kanonieke evangelie vragen of ze het onkruid uit moeten trekken. Maar daar moet in het EvT naar gegist worden. Niet dat dat onoverkomelijk is, maar je bent hier toch wel geneigd de kanonieke versie voor de oorspronkelijke te houden en die van het EvT voor een wat onhandige verkorting.

65.

*Hij zei:
Een [eer]baar man had een wijngaard.
Hij gaf die aan wijnbouwers om hem te bewerken,
zodat hij de vruchten ervan zou ontvangen.
Hij zond zijn dienaar opdat de wijnbouwers aan hem
de pacht van de wijngaard zouden geven.
Zij grepen zijn dienaar en sloegen hem;
het scheelde niet veel of ze hadden hem gedood.
De dienaar kwam terug en vertelde het aan zijn meester.
Zijn meester zei: misschien kenden zij hem niet.
Hij zond een andere dienaar
maar de wijnbouwers sloegen ook hem.
Toen zond de meester zijn zoon.
Hij zei: Misschien zullen zij eerbied hebben voor mijn zoon.
Daar de wijnbouwers wisten
dat hij de erfgenaam was van de wijngaard
grepen zij hem beet (en) doodden hem.
Wie oren heeft, die hore.*

Zie Mat. 21 : 33 - 39; Mark. 12 : 1 - 8 en Luk. 20 : 9 - 15; wie de versie van het EvT vergelijkt met de uitvoeriger vertellingen in de kanonieke evangelietraditie, kan meevoelen met Slavenburg/Glaudemans die het over de kernachtigheid van de eerste hebben. De oorspronkelijkheid zou hier wel eens bij het EvT kunnen liggen. Opmerkelijk is dan voorts dat de volgende spreuk in het EvT (66) het heeft over de steen die de bouwlieden verworpen hebben en tot hoeksteen geworden is. Daar gaat het bij alle drie synoptische evangelies in het vervolg ook over. Een enkele keer zie je zo'n overeenstemming in volgorde tussen het EvT en de kanonieke traditie meer: bij spr. 44 en 45 en bij de drie zaligsprekingen in spr. 68 en 69. Maar de volgorde van spr. 65 en 66 mist het ontdekkende verband dat de synoptische evangelies wél hebben en lees je spr. 66: 'Laat mij de steen zien die de bouwlieden hebben verworpen: Het is de hoeksteen', dan lijkt het of Jezus het over iemand (of iets) anders heeft dan zichzelf. Het woord kan met van alles worden ingevuld; alleen de herinnering aan de invulling die Jezus er blijkens

de synoptische evangeliën aan geeft, verleent er gezag aan. Dat laatste is ook het geval met spreuk

71.

Jezus zei:

*Ik zal [dit] bouwwerk [afbreken]
en niemand zal het [weer] kunnen opbouwen.*

Zie Mat. 26 : 61; Mark. 14 : 58 en Joh. 2 : 19; behalve dat er in het EvT niets gezegd wordt over de geestelijke herbouw van het huis of de tempel, ligt de spreuk open voor van alles en nog wat.

73.

Jezus zei:

*De oogst is weliswaar groot,
maar er zijn weinig arbeiders;
dus smeekt de Heer om arbeiders te zenden voor de oogst.*

Zie Mat. 9 : 37-38; Luk. 10 : 2; (toch jammer dat de Heer in het EvT niet langer 'Heer van de oogst' heet).

86.

Jezus zei:

*[De vossen hebben] hun [holen]
en de vogels hebben [hun] nest,
maar de Zoon des Mensen heeft geen plek
om zijn hoofd neer te leggen en te rusten.*

zie Mat. 8 : 20; Luk. 9 : 58.

90.

Jezus zei:

*Kom tot mij
want mijn juk is licht
en mijn heerschappij is mild
en jullie zullen rust vinden voor jezelf.*

Zie Mat. 11 : 28 - 30; wat bij deze verkorting is weggefallen is met name de zin uit vers 29: '... en leert van Mij, want Ik ben zachtmoedig en nederig van hart ...' Is dat omdat men die nederigheid van hart niet wilde? Opmerkelijk is nog het detail dat het EvT niet spreekt van *juk* en *last*, maar van *juk* en *heerschappij*. Aangezien de uitdrukking *juk van de heerschappij* (*Gods of der hemelen*) uit het rabbinaat goed bekend is ('*ol malkoet hasjem* of *hasjamaim*), zou je kunnen zeggen dat de spreuk in het EvT in meer joodse vorm bewaard is gebleven. Maar om daar nu uit af te leiden dat hij daarom in het EvT ouder is dan in de kanonieke evangeliëtraditie, gaat te ver. Er zou even goed uit kunnen blijken dat de spreukenverzameling van Tomas vooral in joodse kringen gecirkuleerd heeft en de kleur daarvan ook enigszins heeft aangenomen. Niets staat de aanname in de weg dat Jezus zelf van juk en last gesproken heeft. De spreuk is in dat geval wel niet op de joodse uitdrukking 'juk van de heerschappij' geënt, maar ze is vanwege het *parallelismus membrorum* toch nog wel semitisch.

93.

< *Jezus zei:* >

*Geeft het heilige niet aan de honden
opdat zij het niet op de mesthoop gooien.
Werp de paarlen niet voor de zwijnen
opdat zij ze niet [..•] maken.*

Zie Mat. 7 : 6, dat ik in dit geval in zijn geheel weergeef om bij alle overeenkomst het verschil te laten voelen: 'Geeft het heilige niet aan de honden en werpt uw paarlen niet voor de zwijnen, opdat zij die niet vertrappen met hun poten en zich omkerende u verscheuren'. Behalve dat de spreuk in het EvT niet helemaal ongeschonden tot ons is gekomen (wat het vergelijken bemoeilijkt), moeten we konstateren dat hij gekontamineerd is met een ander woord van Jezus dat Hij over het onbruikbare zout gesproken heeft, dat het namelijk zelfs voor de mesthoop nog niet geschikt is (Luk. 14 : 35). Als je hier nu leest over honden die iets op de mesthoop gooien, komt spontaan de gedachte op dat degenen die deze spreuk tradeerden de klok hadden horen luiden zonder precies te weten waar de klepel hing.

94.

*Jezus [zei]:
Wie zoekt zal vinden
[en wie klopt] zal worden opengedaan.*

Zie Mat. 7 : 8; Luk. 11 : 10; in de kanonieke evangelietraditie is dit een *drie-woord* van Jezus: 'Want een ieder die bidt, ontvangt en wie zoekt, vindt en wie klopt, hem zal opengedaan worden'. (Een ander driewoord van Hem vind je in de eerste drie beden van het Onze Vader.) Is het nu opzet dat het gebed ontbreekt? Gezien spreuk 14: ' ... als jullie bidden zullen jullie worden veroordeeld'? Erg gebedsgezind lijkt het EvT niet, om het bij dit understatement te laten (zie ook spreuk 6 en 104).

95.

*[Jezus zei:]
Als je geld hebt,
leen het niet uit tegen rente,
maar geef het aan [hem]
van wie je het niet [terug] zult krijgen.*

Zie Luk. 6 : 34, 35, dat veel uitvoeriger is: 'En indien gij leent aan hen van wie gij iets hoopt te ontvangen, wat hebt gij vóór? Ook zondaars lenen aan zondaars om evenveel terug te ontvangen. Neen, hebt uw vijanden lief en doet hun goed en leent zonder op vergelding te hopen, en uw loon zal groot zijn en gij zult kinderen van de Allerhoogste zijn, want Hij is goed jegens ondankbaren en bozen'. De spreuk in Jezus' mond is meer antithetisch en bevat bovendien een belofte.

99.

*De leerlingen zeiden tegen hem:
Uw broers en moeder staan buiten.
Hij zei tegen hen:
Deze hier die de wil van mijn Vader doen,
zij zijn mijn broers en mijn moeder;
zij zijn het die zullen binnengaan
in het Koninkrijk van de Vader.*

Zie Mat. 12 : 47 - 50; Mark. 3 : 32 - 35; Luk. 8 : 19 - 21; hier is het het EvT dat aan deze spreuk een belofte van Jezus toevoegt. Verder is het van de synoptici alleen Lukas die, net als het EvT,

elke vermelding van de zusters mist.

102.

Jezus zei:

*Wee hen, de Farizeeërs,
want zij lijken [op] een hond
die in de voerbak van de ossen slaapt.
Want zelf eet hij niet
noch [laat] hij de ossen eten.*

Behalve het aardige gelijkenisje van de hond die in de voerbak van de vossen slaapt (dat best van Jezus zelf kan zijn) komt deze spreuk overeen met Mat. 23 : 13: 'Maar wee u, schriftgeleerden en Farizeeërs, gij huichelaars, want gij sluit het Koninkrijk der hemelen toe voor de mensen. Immers, gij gaat er niet binnen en die trachten binnen te gaan laat gij niet toe daarin te komen' (zie ook Luk. 11 : 52). Het maakt trouwens wel heel wat uit of zoiets in de tweede persoon, als toespraak, dan wel in de derde persoon, als uitspraak en beschouwing, gezegd is. Hetzelfde verschil valt op in spreuk 39, waar eveneens, en nog duidelijker in overeenstemming met de kanonieke evangelietraditie, dit oordeel over de Farizeeërs en de schriftgeleerden gegeven wordt, opnieuw in de beschouwelijke vorm. De kanonieke evangelietraditie is hier veel scherper ('gij huichelaars').

B. KOMBINATIES VAN BEKENDE WOORDEN VAN JEZUS DIE NIET TOT EEN VAN DE KANONIEKE EVANGELIETRADITIE AFWIJKENDE BOODSCHAP LEIDEN'

45.

Jezus zei:

*Men oogst geen druiven van doornstruiken,
noch plukt men vijgen van distels;
zij geven geen vruchten.
[Maar een goed] mens brengt uit zijn schat(kamer)
het goede voort;
een slecht mens brengt uit zijn slechte schat(kamer)
- die in zijn hart is -
slechte dingen voort
en spreekt kwaad.
Want als zijn hart daarmee gevuld is
brengt hij slechte dingen voort.*

Voor de eerste drie regels van de spreuk kan men vergelijken Mat. 7 : 16 en voor de rest is Mat. 12 : 35 een goede parallel. De eerste spreuk hanteert Jezus in zijn waarschuwing tegen de valse profeten en de tweede staat in het bredere verband van zijn waarschuwing tegen de lastering van de Geest. *be* combinatie laat die beide konteksten, nog meer dan door een afzonderlijke nummering zou gebeuren, vallen, maar tot een beschadiging van de boodschap leidt dat niet. Dezelfde combinatie vinden we trouwens ook in Luk. 6 : 44 / 45. Het verschijnsel op zichzelf, dat twee afzonderlijke spreuken uit hun verschillende kontekst gehaald en bij elkaar gezet worden, komt dus ook in de synoptische traditie voor. Er is daarom geen reden om van ongeoorloofde knoerij te spreken als we dat in het EvT zien gebeuren. Van geval tot geval zal bekeken moeten worden of zulke combinaties schade toebrengen aan de afzonderlijke spreuken en of met die combinaties een boodschap gemaakt wordt die de toets van de kanonieke evangelietraditie niet kan doorstaan.

55.

Jezus zei:

*Wie zijn vader en moeder niet haat,
die kan voor mij geen leerling zijn;
en (wie) zijn broers en zusters (niet) zal haten
(en) zijn kruis opneemt als ik,
zal mij niet waardig zijn*

Zie Mat. 10 : 37, 38; Luk. 14 : 26, 27; waar de twee woorden over het haten van de verwanten en het opnemen van het kruis, net als in het EvT, bij elkaar staan, zij het ook dat het 'om mijnentwil' waarmee Jezus het alles om zichzelf concentreert, ontbreekt. Het woord over het kruis dragen komt nog afzonderlijk voor in Mat. 16 : 24; Mark. 8 : 34 en Luk. 9 : 23. Er is dus niets mis met de combinatie van de twee woorden in het EvT, die is ook in de kanonieke evangelietraditie geattesteerd. Maar ook hier zeg ik: De herinnering aan het kanonieke evangelie doet je over het bezwaar heenstappen dat het om *mijnentwil* ontbreekt. Daardoor ben je geneigd de overeenstemming te overdrijven.

76.

*Het koninkrijk van de Vader is gelijk aan een man,
een koopman die koopwaar bezat,
(en) een parel vond.
De koopman was verstandig.
Hij verkocht de koopwaar
en kocht die ene parel voor zichzelf.
Zoekt ook jullie naar de onvergankelijke schat die blijft;
waar geen mot komt om te eten
noch een worm om te vernietigen.*

We herkennen in het eerste deel van de spreuk de gelijkenis van de koopman die schone parels zocht (Mat. 13 : 45/6). In het tweede deel, waarin een toepassing van de gelijkenis wordt gemaakt ('Zoekt ook jullie') horen we een echo van het woord uit de Bergrede (Mat. 6 : 19/20, zie ook Luk. 12 : 33) over het verzamelen van schatten, niet van de schatten die op de aarde maar van die welke in de hemelen zijn 'waar noch mot noch roest ze ontoonbaar maakt'. De combinatie van deze twee woorden in het EvT is akseptabel, omdat ze de betekenis van elk van beide onverlet laat. Ze heeft zelfs wel iets charmants en warmes. Je zou nog kunnen zeggen dat het gelijkenisje zoals je het in de evangelische traditie aantreft, dat wil zeggen zonder toepassing, puntiger (*pace* Slavenburg/Glaudemans) is dan in het EvT. Die toepassing spreekt namelijk nogal van zelf.

79.

*Een vrouw uit de menigte zei tot hem:
Gezegend is de schoot die u heeft gedragen
en de [borsten] die u hebben gevoed.
Hij zei tegen [haar]:
Gezegend zijn zij die het woord van de Vader hebben gehoord
(en) in waarheid hebben bewaard.
Want er zullen dagen komen waarop u zult zeggen:
Gezegend de schoot die niet heeft ontvangen
en de borsten die niet hebben gezoogd.*

Ook hier vinden we weer een combinatie - via de associatie van de woorden *shoot* en *borsten* - van twee woorden die de Heiland volgens de kanonieke evangeliën bij totaal verschillende gelegenheden gesproken heeft. Het eerste woord, of beter: gesprekje, vinden we in Lukas 11 : 27/8 in een wat los verband met de kontekst die de betekenis ervan dan ook niet merkbaar beïnvloedt. Het tweede woord is door Jezus gesproken tegen de wenende vrouwen die Hem volgden "op zijn kruisgang (Lukas 23 : 29). Je kunt niet zeggen dat de combinatie van deze twee woorden in het EvT het ene of het andere te kort doet of verminkt; ze is eigenlijk wel gelukkig te noemen doordat ze aan de zaligspreking of zegenspreuk over degenen die het woord van God horen en bewaren een aankondiging doet van ouderverdriet over kinderen die niet luisteren of niets te luisteren krijgen, - een aankondiging die enigszins doet denken aan Amos 8 : 11: 'Zie, de dagen komen, luidt het woord van de Here HERE, dat Ik een honger in het land zal zenden

- geen honger naar brood en geen dorst naar water, maar om de woorden des HEREN te horen'. De combinatie stelt dus het grote belang van het 'heden, zo gij zijn stem hoort' in het licht. (Andere soortgelijke combinaties zijn de Logia 6, 14, 33, 39.)

Het verschijnsel dat eenzelfde woord van Jezus in verschillende konteksten en gekoppeld aan andere woorden van Hem voorkomt, is dus ook uit de synoptische evangeliën wel bekend. Bepaalde spreuken zou je zelfs geliefde woorden van Jezus kunnen noemen die telkens in ander verband opduiken. Zoals: 'Wie oren heeft om te horen, die hare' in Mat. 11 : 15; 13 : 9; 13 : 43; Mark. 4 : 9; 4 : 23; 7 : 16; Luk. 8 : 8; 14 : 35; (Openb. 2 : 7, 11, 17, 29; 3 : 6, 13, 22; 13 : 9) of 'Er is niets verborgen of het komt in de openbaarheid' in: Mat. 10 : 26; Mark. 4 : 22 en Luk. 8 : 17/12 : 2, of 'Wie heeft hem zal gegeven worden enz.' in : Mat. 13 : 12/25 : 29; Mark. 4 : 25 en Luk. 8 : 18/19 : 26. Ook in het EvT komen deze drie woorden meermalen voor: 5, 6, (32), (33), 41, 108; dat over de oren zelfs regelmatig: 8, 21, 24, 63, 65, 96. .

c. KOMBINATIES VAN BEKENDE WOORDEN VAN JEZUS DIE EEN AFWIJKENDE BOODSCHAP OPLEVEREN

47.

Jezus zei:

Het is niet mogelijk voor een man

om twee paarden te bestijgen

en twee bogen te spannen.

En het is niet mogelijk voor een knecht

twee heren te dienen;

anders zal hij de een vereren

en de ander beledigen.

Niemand drinkt oude wijn

en verlangt direkt daarna jonge w[~]]n te drinken;

en men giet geen jonge wijn in oude zakken

opdat zij niet zullen scheuren;

noch giet men oude wijn in nieuwe zakken

opdat hij niet zal bederven.

Men naait niet een oude lap op een nieuw kleed,

omdat er anders een scheur zou ontstaan.

Onder het voorbehoud dat deze twee spreuken terecht onder één nummer zijn gebracht (daar is men het bij sommige spreuken niet helemaal over eens, zie SLAVENBURG, p. 134), valt te zeggen dat wij beide onderdelen gemakkelijk vanuit de synoptische evangeliën kunnen

terugherkennen, zij het ook dat het eerste onderdeel ons, anders dan bekend, met de toevoeging van twee aardige vergelijkingen geboden wordt. Voor het eerste onderdeel, zie Mat. 6 : 24 en ~k. 16 : 13;

voor het laatste: Mat. 9 : 16/7; Mark. 2 : 21/2 en Luk. 5 : 36 – 39. Het woord over de onmogelijkheid om twee heren te dienen past de Heiland volgens alle drie de synoptische evangeliën toe op het niet

tegelijk kunnen dienen van God en Mammon. Het woord over de oude en de nieuwe wijn en het oude en het nieuwe klededaarentegen is door Hem, opnieuw volgens alle drie de synoptische evangeliën, gesproken in verband met de praktijk van het vasten, waar de discipelen van Johannes en van de Farizeeërs zich wel en Jezus zich niet aan hield. In het EvT vindt door de combinatie van deze woorden van Jezus een vervaging en veralgemenisering van de boodschap plaats. Althans, die suggestie gaat ervan uit: tussen twee zaken die niet te combineren zijn moet noodzakelijk gekozen worden. De weerstand die Jezus èn met zijn waarschuwing tegen de dienst van Mammon (Luk. 16 : 14) èn met zijn verwerping van de vastenpraktijk (Luk. 16 : 33) opriep (waardoor deze woorden Hem tot kruiswoorden geworden zijn!) blijft zo, nog meer dan wanneer de spreuken afzonderlijk genummerd zouden staan, achterwege. Van hun kontekst losgemaakt en bij elkaar gezet staan de spreuken als makke schapen in het gelid. De vage vermaning komt niet verder dan: 'Wie de schoen past trekke hem aan'.

62.

Jezus zei:

Ik vertel mijn geheimen aan hen

die [mijn geheimen] waardig zijn.

Wat je rechter(hand) (ook) zal gaan doen,

(.. laat je linkere hand) niet weten wat zij doet.

Ook dit is een mooi voorbeeld van een combinatie van twee gedachten waarvoor in de synoptische evangeliën afzonderlijk parallellen voorhanden zijn en die tesamen genomen toch iets anders suggereren dan die twee woorden afzonderlijk in hun kanonieke setting. Je denkt voor wat de eerste twee regels betreft aan Matteüs 13 : 11: 'Hij antwoordde en zeide: 'u is het gegeven de geheimenissen van het koninkrijk der hemelen te kennen, maar hun is dat niet gegeven', (al klinkt het *gegeven worden* minder elitair dan het *waardig zijn*). En voor wat de laatste twee regels betreft komt als parallel in aanmerking Matteüs 6 : 3: 'Maar laat, als gij aalmoezen geeft, uw linkerhand niet weten wat uw rechter doet'. Twee woorden die in de kanonieke evangeliën zonder zichtbaar onderling verband voorkomen en hier zomaar tesamen worden genomen. Deze combinatie laat de betekenis van vooral het tweede woord van de spreuk zoals wij die kennen niet onverlet en geeft er een eigen draai aan. Het woord over de linker- en rechterhand funktioneert in de spreuk van EvT in het kader van een geheimleer. In het kanonieke evangelie gaat het hierover dat goede werken niet aan de grote klok gehangen moeten worden. Dat is wel iets heel anders en het is de vraag of vanwege die handen (die toch naar een *doen* verwijzen!) aan de spreuk de betekenis van geheimhouding van een *leer* (die meer met hart en hoofd te maken heeft) kan worden toegekend. De combinatie is derhalve niet onschuldig maar komt neer op een verwringing van de oorspronkelijke betekenis van het tweede woord en zo ook met rugwaartse kracht van het eerste.

D. WOORDEN VAN JEZUS DIE IN HET EVT KENNELIJK VERDRAAID ZIJN

8.

En hij zei:

De mens is als een wijze visser,

die zijn net uitwierp in de zee.

*Hij haalde het net uit de zee op, vol met kleine vissen.
Tussen hen vond hij een grote mooie vis.
De wijze visser
wierp alle kleine vissen terug in zee
en koos zonder moeite de grote vis.
wie oren heeft om te horen, die hore.*

Zie Mat. 13 : 47 - 50i volgens de kanonieke evangelietraditie gaat het hier bij Matteüs niet zozeer over het koninkrijk zelf maar over degenen die er al of niet toe behoren. Zij zullen op het eind uit elkaar worden geschild. Het EvT behandelt de gelijkenis op dezelfde manier als die van de koopman die schone parels zocht. De kostbare parel staat parallel met de grote vis. Iets dergelijks is het geval bij spreuk

107.
*Jezus zei:
Het Koninkrijk is gelijk een herder
die honderd schapen had.
Eén ervan verdwaalde.
Dat was de grootste.
Hij liet de negenennegentig achter
(en) zocht die ene tot hij hem vond.
Omdat hij zich veel moeite getroost had
zei hij tegen het schaap:
ik heb je meer lief dan de negenennegentig.*

Ook hier gaat het in het EvT weer over het koninkrijk zelf in plaats van over de kinderen des koninkrijks. De negenennegentig schapen worden achtergelaten zoals in spreuk 8 de kleine vissen in de zee worden teruggeworpen en zoals de koopman in de gelijkenis van Matteüs 13 : 45, 46 alles verkoopt wat hij heeft om de ene parel te bemachtigen. Hierdoor bevat de gelijkenis niet langer het indrukwekkende getuigenis omtrent het mededogen en de ontferming van de goede herder die het verlorene zoekt. In plaats daarvan krijgt het groot zijn van het schaap de nadruk. Het groot zijn (van het schaap en van de vis) speelt ook nog een rol bij de weergave in het EvT van de gelijkenis van het zuurdeeg. Dit blijkt uit spreuk

96.
*Jezus [zei]:
Het Koninkrijk van de Vader
is gelijk [een] vrouw (die) een weinig zuurdesem nam,
[het verborg] in wat deeg
en er grote broden van bakte.
Wie oren heeft die hore.*

Zie Mat. 13 : 33; de pointe bij Matteüs is dat het deeg vanwege het zuurdesem geheel doorzuurd werd. Natuurlijk heeft dat het rijzen van het deeg tot gevolg en de grote broden voeren dan ook niet buiten het beeld. Toch gaat het hier niet over de grootte van het koninkrijk (zoals wel het geval is bij de gelijkenis van het mosterdzaadje, Mat. 13 : 31, 32 en EvT 20), maar over het allesdoordringende ervan. Het schijnt derhalve dat sommige gelijkenissen van de Meester in het EvT niet goed begrepen zijn. Of is er opzet in het spel? De zeer kenmerkende trek van de kanonieke evangelietraditie dat Jezus omziet naar het verlorene is in het EvT afwezig. Dat kan in een door de elitaire gnostiek aangetaste gemeenschap geen toeval zijn. Men was begoocheld door het 'grote' van de geestesadel waarnaar men streefde.

44.

Jezus zei:

*wie de Vader belastert, hem zal vergeven worden;
en wie de Zoon belastert,
hem zal vergeven worden;
maar wie de Heilige Geest belastert,
hem zal niet vergeven worden,
noch op aarde,
noch in de hemel.*

Het verschil met de vergelijkbare spreuk zoals die in de synoptische evangelies (Matt. 12 : 31-32; Mark. 3 : 28-29; Luk. 12 : 10) voorkomt zit 'm vooral hierin dat het EvT hem trinitarisch formuleert; in de synoptische evangelies wordt de lastering van de Vader niet expliciet genoemd. Wel algemeen de godslastering, naast die van de Zoon en de Geest. Het gaat de synoptici niet om een tegenoverelkaarstelling van de Vader en de Zoon enerzijds en de Heilige Geest aan de andere kant, waarbij de lastering van de eerste twee minder ernstig zou zijn dan die van de laatste, maar over het zich vergissen in het karakter van de godsopenbaring die anders dan die van de Geest de kennelijkheid mist (ze kan nog met een schijn van recht ontkend worden), waardoor de godslastering, tot en met die van de Zoon, iets vergefelijks heeft, terwijl de lastering van de Heilige Geest het karakter krijgt van een moedwillig zondigen tegen alle beter weten in: het loochenen van het kennelijke. Jezus maakt zijn opmerking immers naar aanleiding van de reactie van de de Farizeeërs op de genezing van de bezetene: 'Deze drijft de boze geesten slechts uit door Beëlzebul de overste der geesten'. In een opvallende uitvoerigheid stel de Heiland het dwaze en dus kwaadaardige van deze reactie aan de kaak. Bij het EvT krijg je echter de indruk, juist ook wel omdat daar de spreuk zonder de verhalende kontekst verschijnt, dat de boodschap van de bijbel (die van en over de Vader en de Zoon) wordt ten achter gesteld bij het inwendig licht dat de Geest verspreidt. Zie ook de aantekening bij Slavenburg/Glaudemans: 'De Vader en de Zoon kan de mens nog buiten zichzelf stellen (wat gangbaar is in het kerkelijke Christendom), maar de Geest ten enenmale nooit omdat dit álles, inclusief jezelf, inhoudt' (p. 162).

63.

Jezus zei:

*Er was een rijk man met veel geld.
Hij zei: Ik zal mijn geld gebruiken
om te zaaien, te oogsten, te planten
en mijn schuren te vullen met vruchten,
zodat ik aan niets gebrek heb.
Dat was wat hij dacht in zijn hart.
En die nacht stierf hij.
wie oren heeft, die hore.*

Zie Luk. 12 : 16 - 21; Lukas is uitvoeriger dan het EvT, maar ook theologischer, blijkens vs 20: 'Maar God zeide tot hem ... ' In het EvT is de gelijkenis onttheologiseerd en een specimen van menselijke wijsheid geworden.

64.

Jezus zei:

*Een man had gasten.
En toen hij de maaltijd had klaargemaakt
zond hij een dienaar om de gasten uit te nodigen.
Hij ging naar de eerste (en) zei tegen hem:*

Mijn meester nodigt u uit.

Hij zei:

Ik heb geld onder enkele kooplieden (uitstaan);

zij komen vanavond bij mij

en ik zal gaan en hun mijn opdrachten geven.

Ik verontschuldig mij voor de maaltijd.

Hij ging naar een ander en zei tegen hem:

Mijn meester heeft u uitgenodigd.

Hij zei hem:

Ik heb een huis gekocht en ben vandaag nodig.

Ik zal geen tijd hebben.

Hij ging naar een ander en zei tegen hem:

Mijn meester nodigt u uit.

Hij zei hem:

Mijn vriend gaat trouwen en ik moet het feestmaal verzorgen;

ik zal niet kunnen komen.

Ik verontschuldig mij voor de maaltijd.

Hij ging naar een ander en zei tegen hem:

Mijn meester nodigt u uit.

Hij zei hem:

Ik heb een boerderij gekocht

en ga de pacht ophalen;

ik zal niet kunnen komen.

Ik verontschuldig mij.

De dienaar kwam terug (en) zei tegen zijn meester:

zij, die u heeft uitgenodigd voor de maaltijd

hebben zich verontschuldigd.

De meester zei tegen zijn dienaar:

Ga de straat op en breng ieder die je vindt

om de maaltijd te houden.

Handelaren en kooplui [zullen]

de plaatsen van mijn Vader niet [binnengaan}.

Zie Mat. 22 : 1 - 14 en Luk. 14 : 16 - 24, waarvan de laatste de meest duidelijke parallel is. De gelijkenis is in de kanonieke evangeliëtraditie kernachtiger dan in het EvT, waar de vertelling door de vele herhalingen wat moeizaam verloopt. Maar veel erger is wat het EvT van de toepassing maakt! In de Spreuken van Jezus Sirach staat nog: 'Een koopman kan zich bezwaarlijk wachten voor onrecht en een winkelier voor zonde' (26 : 28), maar volgens het EvT zijn diens kansen op een plaats in het Koninkrijk helemaal verkeken. Dit is een duidelijke ombuiging van de boodschap van de gelijkenis.

100.

Zij toonden Jezus een goudstuk

en zeiden tegen hem:

Caesars mannen eisen belasting van ons.

Hij zei tegen hen:

Geef Caesar wat van Caesar is,

en geef God wat van God is

en geef mij wat het mijne is.

Hoezeer deze spreuk, of eigenlijk dit gesprekje, ook lijkt op wat we tot driemaal toe, zij het in veel uitvoeriger vorm, in de kanonieke evangelietraditie tegenkomen (Mat. 21 : 17 - 21; Mark. 12 : 14 – 17 en Luk. 20 : 21 - 25), de op het laatst toegevoegde zin *en geef mij wat het mijne is* geeft er een haast frivole draai aan. Alsof er een grimmige belastingbetaler aan het woord is die vindt dat de fiskus hem plukt. Je kunt je niet goed voorstellen dat je hier een authentiek woord van de Meester vóór je hebt, waar dan later die zojuist geciteerde zin van afgehaald is. Veel waarschijnlijker is dat het EvT hier een sekundaire verplating van Jezus' uitspraak bevat.

E. SPREUKEN DIE GEEN PARALLEL HEBBEN IN DE KANONIEKE EVANGELIES

a. Spreuken die nog een herinnering aan de kanonieke evangeliën en andere bijbelboeken bevatten

17.

Jezus zei:

*Ik zal jullie geven wat (het) oog niet heeft gezien
en wat (het) oor niet heeft gehoord
en wat geen hand heeft betast
en (wat) niet is opgekomen in het hart van de mensen.*

Weliswaar bevat dit woord geen herinnering aan de kanonieke evangelietraditie, maar het heeft wel een bekende bijbelse klank en is (min of meer) te vinden in I Kor. 2 : 9, waar Paulus het opvoert onder de woorden: 'Gelijk geschreven staat: ...' Het is altijd al moeilijk geweest om te zeggen waar. Zou de apostel het misschien citeren uit een Jezus-woorden-verzameling? Maar de uitdrukking *gelijk geschreven staat* wijst toch meer op kanonieke Schrift.

23. *Jezus zei:*

*Ik zal jullie uitkiezen, één uit duizend,
en twee uit tienduizend.
En zij zullen als één iemand zijn.*

Afgezien van de laatste zin die weer van de overwinning over de inwendige tweespalt in de mens spreekt, doen de eerste twee zinnen denken, niet aan het evangelie, maar aan Jer. 3 : 14: 'Ik zal jullie nemen, één uit een geslacht en twee uit een stad ...' Merkwaardig, die reminiscentie aan het Oude Testament! Ze verwijst misschien naar de joodse achtergrond van het geschrift.

24.

Zijn leerlingen zeiden:

*Toon ons de plek waar u bent,
want het is noodzakelijk voor ons die te zoeken.*

Hij zei tot hen:

Wie oren heeft die hore.

*Er is licht in een mens van licht
en hij verlicht de hele wereld.*

Als hij geen licht geeft is er duisternis.

Dit gesprekje doet enigszins johanneïsch aan. Men kan denken aan Joh. 14 : 5, (8); 11 : 10 en 12 : 35. Geheel tegen de geest van het vierde evangelie in worden echter de naar Jezus vragende discipelen naar zich zelf teruggewezen.

25.

Jezus zei:

*Heb je broeder lief als je eigen ziel,
behoed hem als de appel van je oog.*

Het 'Hebt uw naaste lief als u zelf' van de kanonieke evangelietraditie is hier ingeperkt tot de broederliefde. In de geschriften van Johannes gebeurt dat ook, maar daar heeft het de betekenis dat de broederliefde, vanwege de konkreetheid, een oefening is voor de liefde tot de naaste. Is dat in het EvT ook het geval? Bij de synoptici wordt de liefde tot de naaste geradicaliseerd tot de liefde tot de vijand (Mat. 5 : 43). Daar lijkt het EvT niet van terug te hebben. Voor de zegswijs *bewaar hem als de appel van het oog*, zie Dtr. 32 : 10; Psalm 17 : 8; Spr. 7 : 2 en Zach. 2 : 8.

98.

*Jezus zei:
Het Koninkrijk van de Vader
is gelijk een man die een machtig man
wilde doden.
Thuis trok hij zijn zwaard
en stiet het in de wand om te weten
of zijn hand vast genoeg zou zijn.
Toen doodde hij de machtige.*

Dit gelijkenisje doet in de verte denken aan Luk. 14 : 31v: 'Of welke koning die tegen een andere koning wil optrekken om met hem tot een treffen te komen, zet zich niet eerst neder om te beraadslagen, of hij in staat is met tienduizend man iemand te ontmoeten die met twintigduizend man tegen hem optrekt? En zo niet ... enz.' Ik acht het niet onmogelijk dat spreuk 98 van de Heiland zelf afkomstig is en om de een of andere niet-principiële reden buiten de kanonieke evangelietraditie is gebleven.

b. Woorden die geen herinnering aan de kanonieke evangeliën of aan enige plaats in de Heilige Schrift bevatten

28.

*Jezus zei:
Ik ging staan in het midden van de wereld
en ik verscheen aan hen in het vlees;
ik vond hen allen dronken.
Ik vond geen van hen dorstig.
En mijn ziel is bekommerd om de zonen der mensen,
omdat zij blind zijn in hun hart
en niet zien dat zij leeg op de wereld zijn gekomen
(en dat) zij de wereld weer leeg trachten te verlaten.
Maar nu zijn zij dronken.
Als zij hun wijn op hebben, zullen zij berouw hebben.*

Deze spreuk doet aan geen bijbelgedeelte denken, maar toch: Met dit aangrijpende woord vol mededogen over de *condition humaine* kan ieder die op bijbelse wijze gelooft instemmen. Men zou misschien kunnen zeggen dat de laatste zinnen van een ongegrond optimisme aangaande het uiteindelijke lot van de stervelingen getuigen, maar het woord *berouw* kun je ook als *wroeging* verstaan.

87.

Jezus zei:

*Armzalig is het lichaam
dat afhankelijk is van een lichaam
en armzalig is de ziel
die afhankelijk is van die twee.*

Dat de ziel die afhankelijk is van het lichaam, armzalig genoemd wordt, kan ons niet vreemd in de oren klinken, maar wat is nu toch een lichaam dat afhankelijk is van een ander lichaam? Gaat het hier soms tegen het huwelijk? En wat is de ziel die afhankelijk is van ziel en lichaam? Wordt hier op zijn gnostisch onderscheiden tussen ziel en ziel? De ene ziel die aan het lichaam gebonden is en de andere die van die binding vrij is? De hylische en de pneumatische ziel?

97.

*Hij zei:
Het koninkrijk van de [Vader]
is gelijk aan een vrouw die een kruik vol meel droeg.
Toen zij op een verre weg liep,
brak het oor van de kruik.
Het meel stroomde achter haar op de weg.
Zij was het zich niet bewust.
Zij had het onheil niet gezien
Toen zij thuis kwam zette zij de kruik neer
(en) vond haar leeg.*

De boodschap van deze gelijkenis is dat je niet alleen vooruit maar ook achterom moet zien. Dit zou weleens een venijnige reactie kunnen zijn op wat bij de Here zo opvalt dat Hij de mensen leerde de blik naar voren gericht te houden, wat hier impliciet als domheid wordt uitgeschilderd. Hier valt te denken aan woorden van Jezus als 'Niemand die de hand aan de ploeg slaat en ziet naar hetgeen achter hem ligt, is geschikt voor het koninkrijk Gods' (Luk. 9 : 62). Of: 'Wie op die dag op het dak zal zijn, terwijl zijn huisraad in huis is, ga niet naar beneden om het te halen, en wie in het veld is evenzo, hij kere niet terug. Denkt aan de vrouw van Lot' (Luk. 17: 31 en 32). Van de vrouw van Lot wordt immers verteld dat zij ... omzag (Gen. 19 : 26). Het is uit een oogpunt van wijsheid heel goed te verdedigen om niet alleen vooruit te zien maar ook achterom te kijken. Maar Jezus' prediking was gedrenkt in de verwachting dat het koninkrijk Gods nabij gekomen was. Daarbij paste slechts de voorwaarts gerichte blik. Volgens het EvT is echter het koninkrijk van de Vader, bij dat enkele vooruitzien, ... leeg. Dat in dit geschrift het vuur van de Naherwartung geheel gedoofd is, blijkt uit spreuk

113.

*Zijn leerlingen zeiden tegen hem:
Wanneer zal het Koninkrijk komen?
[Jezus zei:]
Het komt niet door het te verwachten;
zij zullen niet zeggen: Zie hier, of: Zie daar.
Maar het koninkrijk van de Vader
is uitgespreid over de aarde
en de mensen zien het niet.*

Of spreuk

51.

Zijn leerlingen zeiden tot hem:

*Op welke dag zal de rust van de doden tot stand komen
en op welke dag zal de nieuwe wereld komen?*

Hij zei tegen hen:

*Wat jullie verwachten is gekomen
maar jullie herkennen het niet.*

Of spreuk

18.

De leerlingen zeiden tot Jezus:

Zeg ons hoe zal ons einde zijn?

Jezus zei:

Hebben jullie dan (al) het begin ontdekt,

dat jullie naar het einde vragen?

Want daar waar het begin is, zal het einde zijn.

Gelukkig is hij die aan het begin staat;

hij zal het einde kennen en de dood niet smaken.

De vraag van de discipelen en ook anderen naar het einde komen we op verschillende plaatsen tegen: Lukas 17 : 20 en Handelingen 1 : 6. Daarnaast gerekend zouden deze voorbeelden meer in de vorige rubriek thuishoren, maar wat Jezus daarop antwoordt wijkt zo totaal af van wat ons uit de kanonieke evangelietraditie bekend is, dat we er daarom de voorkeur aan gaven ze hier te plaatsen. Het koninkrijk van God is volgens het EvT een tijdloze aangelegenheid die overal en altijd present is. Daarom is achterom kijken even goed te verdedigen en zelfs aan te bevelen als vooruit zien. Het profetische van Jezus' boodschap is in het EvT helemaal verdrongen door de wijsheid (die overigens in Jezus' woorden volgens de kanonieke traditie ook ruimschoots voorhanden is, zodat bij Hem van een tegenstelling tussen wijsheid en profetie geen sprake is). Een zekere mate van gelijktijdigheid van het heilsgebeuren en dus van tijdloosheid is in de kanonieke evangelietraditie ook wel op te merken (vooral bij Johannes bij wie zo duidelijk te merken is dat we in de Jezus van vóór het kruis ook reeds te maken hebben met de (later) Opgestane), maar de eerbied voor het tijdsverloop van 'vóór' naar 'na' is in de kanonieke evangelies toch te duidelijk aanwezig dan dat je de kanonieke evangelietraditie op dit punt met het EvT gelijk zou kunnen stellen. De voorbeelden in deze rubriek zijn willekeurig gekozen en kunnen met vele anderen worden aangevuld.

IX. KONKLUSIE

1. Wat kunnen we nu van het EvT leren? Door het naast elkaar leggen van twee zaken die gelijkenis met elkaar vertonen en toch onderling verschillend zijn, is het mogelijk het eigene van elk van beide des te beter op het spoor te komen. In die zin kan vruchtbaar met het EvT gewerkt worden. En dan bedoel ik met het eigene dat eruit springt vooral het eigene van de kanonieke evangelietraditie, want daar gaat onze interesse natuurlijk het meest naar uit. Uiterlijk lijkt de overeenstemming tussen het EvT en de kanonieke evangelietraditie zeer groot. Het blijkt mogelijk vele klanken van het ons bekende evangelie ten gehore te brengen en toch aan het eigene ervan geheel voorbij te gaan. Maar inhoudelijk zijn de verschillen wezenlijk. Om dat te zien is het bijzonder leerzaam na te gaan wat het EvT uit het kanonieke evangelie *NIET* heeft overgenomen. Het hele berichtkarakter van het ons bekende evangelie is genegeerd. Dat het verhaalt van Jezus' lijden, sterven en opstanding, daar heeft het EvT geen boodschap aan gehad (1). Ook naar de spreuken van Jezus die daarop van te voren

doelen zoeken we in het EvT tevergeefs (2). Zoals ook het omzien van Jezus naar het ellendige, het verlorène en het kleine niet uit de verf komt (3). Pijnlijk is voorts dat van het gebedsonderwijs en de gebedspraktijk van de Heiland niets blijkt (4). Ook zijn sterke eschatologische verwachting ontbreekt, de profetie die bij Hem de overhand heeft over de wijsheid (5). En wat het Oude Testament betreft waarop de Heiland zo duidelijk gesteund heeft, dat wordt bijna geheel van onder zijn voeten weggetrokken (6). Ook geeft het EvT geen inzicht in de konfliktsituatie waarin zo vele woorden van de Heiland gesproken zijn (7). En waar zijn Jezus' woorden over de vergeving? (8) En waar zijn woorden over avondmaal en doop (9)? Ten slotte is er geen aandacht voor de boze die door Jezus zo scherp in het oog wordt gehouden en waartegen Hij zo sterk gewaarschuwd heeft (10). Omdat het EvT vanwege zijn pretentie een evangelie te zijn als een vervalsing door de mand valt, kunnen we uit die negaties en weglatingen het duidelijkst opmaken waar de aanstoot van de makers tegen het kanonieke evangelie precies lag. Dat zal ons dan kunnen leren om juist aan de hand van dat overgeslagene en achterwege gelatene het evangelie in de gemeente en daarbuiten te verkondigen. Daarin ligt dan blijkbaar de kern van de boodschap.

2. Een verder nut is dat de woorden van Jezus het blijkbaar zonder moeite verdragen dat ze niet letterlijk worden aangehaald. Veel spreuken in het EvT luiden iets anders dan wij ze in de kanonieke evangeliën tegenkomen, maar dat schaadt hun betekenis als regel niet.

Je leert zelfs op deze manier wat heen te kijken door de letterlijke woordgestalte om zo des te meer bij de zakelijke betekenis uit te komen. De angstvalligheid waarmee bijvoorbeeld de Amsterdamse School waakt over de letterlijkheid en zelfs de woordvolgorde van de bijbelse zeggingswijze krijgt bij vergelijking van het EvT met de kanonieke evangeliëtraditie geen bevestiging. Natuurlijk is de letterlijkheid belangrijk, maar toch alleen vanwege de zakelijkheid en niet op zichzelf. Ook onbekende combinaties van woorden van Jezus, zoals je die in het EvT aantreft, behoeven niet op voorhand gewantwoord te worden. De kanonieke traditie kent immers ook het verschijnsel dat bij de drie synoptici de combinaties verschillend kunnen uitvallen.

Ook het volledig onbekend zijn van woorden van Jezus hoeft niet tegen hun echtheid te pleiten. Maar wel blijven we aangewezen op de kanon als meetsnoer om er de stem van de Meester in te herkennen.

3. Het is tenslotte nuttig te merken dat de worsteling rond de 'erfenis van Jezus' (ongewoon uitgedrukt!) al vroeg is losgebroken. Dat is geen wonder als je bedenkt dat de Heiland woorden des levens gesproken heeft, die Hij met zijn dood en opstanding bezegeld heeft. Er is er van meet aan één geweest die niet stil gezeten heeft om deze wijn met vergif te mengen en onkruid tussen dit goede zaad te strooien.

Meer dan de makers van het EvT van bewust bedrog te betichten moeten we daarom liever Jezus nazeggen: 'Een vijandig mens heeft dat gedaan' (Matteüs 13 : 28), waarmee Hij de duivel bedoelde (vers 39). Hoewel ik over de ouderdom van het EvT niets met zekerheid durf te zeggen (tweede eeuw na Christus?), blijkt uit het document dat de verbastering van de Goede Boodschap al vroeg heeft ingezet, de introductie van *een ander evangelie en dat is geen evangelie* (Gal. 1 : 6).

H. de Jong
september 1996 / april 1997